

JUHÁSZ GYULA MÁRAMAROSSZIGETEN

Juhász Gyula 1906—7-ben tanított Máramarosszigeten. A költő életének e szakaszáról irodalomtörténetírásunk alig tud valamit. Igaz, ezek az évek nem jelentenek fordulópontot Juhász Gyula életművében, mégis fontos ennek a „fehér foltnak” eltüntetése, két szempontból is: a teljes kép kialakításához feltétlenül szükséges megismernünk ezt az időszakot is, másrészt, mint cseppben a tenger, ez a rövid életszakasz is tükrözi a fiatal Juhász Gyula minden lényeges világnézeti, művészi, esztétikai stb. problémáját, és fontos tanulságokat adhat az egész életmű megismeréséhez.

1

Juhász Gyulát a véletlen sodorta Máramarosszigetre. A pesti piaristák gimnáziumához adta be kérvényét. Minthogy itt elutasították, Négyessy László, volt professzora, akihez meleg, személyes kapcsolatok is fűzték, megígérte, hogy elhelyezi tanárnak a pesti egyetem gyakorlóiskolájában.¹ Nem sikerült. Hiába volt Négyessy minden igyekezete, Juhász már predestinálva volt a zsenik „szenici” sorsára. A véletlenben érvényesült a szükségszerű: a dualista Magyarország vezetőrétege jól értette dolgát. Isten háta mögé dugták a magyar irodalom egyik legnagyobb ígérését. A költő először érezte komolyabban, hogy a haladó irodalmi és társadalmi harcokban kialakult, és ekkor még kissé Nietzsche voluntarizmusából is táplálkozó egyénisége, a lehetőségeket tekintve, semmit sem ér, ha a millenniumi álmokban elmerült uralkodóosztály érdekeivel kerül szembe. Különbben is volt okuk orrolni a fiatal költőre a közoktatásügy papáinak. Fel kellett hogy figyeljenek 1903 nyarán írt verseire,² melyekben nyíltan követelte az Ausztriától való elszakadást. Hiba lenne ezeket a verseket eszméileg teljesen azonosítani a koalíciós ellenzék irodalmi kiszolgálásával. A „Magyar népem” mutatja legjobban, mennyire haladta túl Juhász őszinteségben éppúgy, mint radikalizmusban az ellenzékét, és jutott el a problémák népi szemléletéhez. Egyetemi évei alatt is ott volt szinte minden haladó irodalmi és művészi mozgalom indulásánál. Eddig még nincs föl-kutatva, de ott volt a Thália születésénél, munkatársa volt a Virágfakadásnak, valamint a Komjáthy Társaság rövidéletű lapjának, a Tűznek. Eljárt Schmitt Jenő filozófiai szeanszaira, ahol olyan társaságot talált, amely „elégedetlen a fennálló renddel”; itt megfordult például Trockij is, aki az 1905-ös orosz forradalom leverése után Pestre is elkerült.³ Ez a kör Nietzsche filozófiájáért rajongott, ami bűnnek számított a nyugatínál sokkal merevebb, korlátoltabb, középkoribb államrend előtt. Kosztolányi — még a forradalom előtt — azt írta Juhászlól egy visszaemlékezésében,⁴ hogy „legkegyetlenebbül ő gyűlölte az irodalmi félisteneket”. Mindezek nem maradhattak titokban ekkor az emberi sorsokat intéző szervek előtt. Sőt egész frissen lehetett olvasni a lapokban, hogy a fiatal, most végzett egyetemi hallgató a Társadalomtudományi Társaság vívőversztájtájában Jászi Oszkár és Somló Bódog baloldali, radikális csoportjának nézeteit tette magáévá,⁵ hogy támadást indított Prohászka ellen, aki a dogmatikus katolicizmus számára sajátítva ki a legmodernebb természettudományos felfedezéseket, épp ezekben az években kezdi megszerezni „tekintélyét” a pesti egyetemen.⁶ A Négyessy-órákról köztudomású volt az is, hogy Juhász a kezdet kezdetén Adyt tekintti

¹ Négyessy László levele Juhász Gyulához. Kézirat a Kilyéni-hagyatékban. Közli: Madácsy László, Pusztaföldi Népe 1947 március. II. é. I. sz. 44. l.

² Magyar népem, Rostand, Kihallgatás, Credo. Szeged és Vidéke (1903) jún.-aug.

³ Juhász Gyula, Trockijjal egy asztalnál. Délmagyarország (1918) okt. 12.

⁴ Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula. Makói Ujság (1914) márc. 8.

⁵ Jávor György, Vajakosság és tudományosság. Szeged és Vidéke (1906) aug. 12.

⁶ Juhász Gyula, A jövő tudománya. Szeged és Vidéke (1905) júl. 27.

az új magyar irodalom vezérének, és 1905-ben levélváltás útján felveszi vele a kapcsolatot.⁷

Ez a néhány, hevenyészve összedobott adat is mutatja, hogy Juhász Gyula egyetemi éveit alatt is voltak már olyan mozzanatok, amelyek „indokolták” az uralkodó osztály félelmeit pesti tartózkodásától. Korántsem jelenti ez, hogy Juhász pesti éveit csak ezek a haladó vonások jellemzik. Mind világnézete, mind esztétikája és művészi gyakorlata tele van ellentmondással. A Négycsillag-órák valamennyi szellemi áramlata hat rá, kezdve a nietscheánusoktól a tolsztójánusokig, a bokrétásoktól a szocialistákig, a pozitivisták szociológusoktól a Parnasse híveitig. De a sok meghasonlás, dekadenciába-tántorodás ellenére az előbb említett tények elegendők voltak ahhoz, hogy a kiváltságain örökös feudálkapitalista rend egy életre szóló, megfellebbezhetetlen ítéletet mondjon ki az új magyar irodalom egyik legnagyobb ígéretéről.

Juhász pedig érezte, hogy az új népiesség csak „a városi költészet kerülőúttal” valósítható meg. „A szegedi városi író voltaképpen csak magyar író. Valójában átutazó Pest felé... Thury Zoltánt Szegeden észre sem vették.”⁸ Ha ez az új népiesség Juhásznál pontosan nincs is megfogalmazva, és ha megteremtésének vágyába belejátszik az egyéni érvényesülés mozzanata is, mégis látja a vidéki életmód hátrányait: Szegeden nincs közönség, nincs kritika, ami nélkül pedig a tehetség nem tud kibontakozni; más szavakkal: még a legnagyobb vidéki városban sincs meg az új irodalom osztálybázisa.⁹ Nem véletlen, hogy ebben az időben gyakran támadja a Dugonics Társaságot,¹⁰ melyet — ha nem is tudja ilyen pontosan megfogalmazni — a Kisfaludy Társaság vidéki fiókjának tart. Később, a 20-as években a szegedi népiélet és a szegedi táj felfedezése módosítja ezt a nézetét, de élete első nagyobb szakaszában, a máramarosszigeti éveket is beleértve, a főváros utáni vágy, vidéki elszigeteltségének megszüntetése a legmélyebben élő igény nála.

Pesten keresztül utazott Máramarosszigetre, miután 1906 szeptember első vagy második napján tudomást szerzett Négycsillag kísérletének eredménytelenségéről. Ennek a néhány napos pesti tartózkodásnak élményanyagából táplálkozik „Budapest” c. verse,¹¹ amelynek képeit a kényszerű válás fájdalma telíti:

*A paloták hívólag integetnek:
Száz földi fénye ég a pesti estnek.
S minden utat halvány rózsásra fest
A nagy, gyönyörű dáma: Budapest!*

Ezt a melankóliát csak fokozza még egy személyes mozzanat, a szerelmétől való búcsúzás szomorúsága:

*Itt találkoztam utólszor Vele.
Az utcasor most elhagyott, sötét,
Arcomba vág a közel ősz szele,
Itt találkoztam utólszor Vele.*

(Átutazóban)¹²

Ennek a szerelemnek történetét pontosan nem ismerjük. Lehet, hogy arról a K. I.-ről van szó, akihez írott versét nemrég Vajthó László tette közzé,¹³ de valószínűbb, hogy Antóniáról, egy Szegeden élő irodalmi érdeklődésű fiatal lányról, aki épp ezen az őszön került a pesti egyetemre.¹⁴ Mindenesetre nincs nagy jelentősége ennek az érzelemnek, mindössze két vers őrizi csak emlékét.¹⁵ Erről a szerelemlről maga Juhász is vall, egy Oláh Gáborhoz írt levélben: „Nagy kutya az élet! Éppen az első, igazi, nagy szerelembe kezdettem Szegeden, amikor ide küldött a végzet. Gyönyörű, mélységes kék augusztusvégi éjszakán búcsúztam tőle és a nagy, bolondos ifjúságomtól, ami éppen akkor akart kivirulni. Még nem mutatkoztam be neki, de naponta találkoztunk. Vettem neki egy sárga rózsabokrétát (nem debrecenit) [Célzás az „Új Bokréta” c. debreceni antológiára. GF.], és mentem... Ha Pestre mégysz, üdvözlöd és szép várost, ahol ő van most — filozoptrix. Mily szépek lehetnek a Négycsillag-órák, hisz ott

⁷ Mőhácsi Jenő, Adyról. Nyugat (1937) 5. sz.

⁸ Juhász Gyula, A szegedi irodalom. Szeged és Vidéke (1906) júl. 15.

⁹ Uo.

¹⁰ Juhász Gyula Vallomások a Dugonics Társaságról. Az Idő (1907) dec. 1. j. gy.: A Dugonics Társaságból. Az Idő (1907) dec. 1.

¹¹ Budapest. Budapesti Napló (1906) okt. 3.

¹² Átutazóban. A Hét (1906) okt. 14.

¹³ Vajthó László, Juhász Gyula ismeretlen verse. Magyar Nemzet (1954) dec. 29.

¹⁴ Durkó Máttyás, Oláh Gábor Juhász Gyuláról. Irodalomtörténeti Közlemények (1954) 2. sz. 211–226.

¹⁵ Emlékszel-e... Új Idők (1906) júl. 15., Találkozás. Magyar Szemle (1906) szept. 6.

van Antónia.”¹⁶ Ez az emlék azonban hamar elmosódik, hogy átadja helyét egy még titokzatosabb máramarosszigeti szerelmennek.

Máramarossziget kisváros, megyeszékhely. Alig 20 000 lakosa van. A völgyalapályt, ahol fekszik, hegyek övezik. Juhász azonban mégsem kapja meg természeti szépsége. Az Iza is csak annyiból érdekes számára, hogy a Tiszába ömlik, amely Szegedhez ér. A város a 900-as évek elején erősen iparosodik. A faipar és az Erdély felől áramló sókereskedelem központja, de a vasipar is ezekben az években indul fejlődésnek. Számottevő egységes polgári és proletár réteg, nemzetiségi jellege miatt, még sincs a városban. A lakosságának csak kevesebb, mint fele magyar, a többi része megoszlik négy nemzetiség között: zsidók, kisoroszkok, románok és németek élnek itt, zárt kasztokban.¹⁷ A koalíciós Wekerle-kormány nemzetiségi politikája semmivel sem különb elődeinél, folytatja az erőszakos magyarosítást, ami legkivívóbban az Apponyi-féle iskolatörvényben jelentkezik. 1907 elején Juhász Gyula is reflektált erre a nemzetiségi oktatást megnyirbáló törvényre.¹⁸ A városban állandóan nagyszámú katonaság tartózkodik a nemzetiségek fékentangálására. Érthető, hogy a nemzetiségek szembeállításának e politikája megakadályozza az emberek nemzetiségre való tekintet nélküli egységes osztályokba vagy rétegekbe való tudatos elrendeződését. Ezért abban a városban, ahol Juhász tanított, nem volt komoly progresszív erő, amelyet maga mögött érezhetett volna. Mégis van egy mozzanat, ami megkülönbözteti Máramarosszigetet a szintén sok nemzetiségű Szokolótól: az értelmiség. Máramarossziget tele van iskolával, hivatallal.¹⁹ Ennek az értelmiségnek egy kis csoportja nem hasonlít az „Orbán lelke” tanáraitra, megvan bennük az új kultúra utáni vágy, a művelődés igénye. Az értelmiség túlnyomó része itt is konzervatív, de néhányan kikívánkoznak a vidékiességből, a provinciális mozdulatlanságból. Juhász Gyula ezekkel találkozik majd össze. Viszont az is természetes, hogy Juháshoz egyikük sem tud felnőni, melegebb baráti szálak, amelyek később is megmaradnának, Máramarosszigeten nem szövdnek.

Juhász Gyulát eleinte megkapja a város keletiessége, egzotikumja :

*Magyar Kelet bazárja volt e város,
Fajok tanyája, ódon és kies,
Közel az éghez s a magyar határhoz,
S a vándorló költőhöz is szíves . . .*

(Máramarossziget)²⁰

hogy annál megdöbbenőbb legyen a ráébredés helyzetére. Az első napok még erős tettvágyban telnek el, hisz így ír egy versében : „Ifjúságunk itten újra vár”²¹, de a következő versnek már a címe is sokat mond : „Öngyilkosok”.²² „Tűnt álmaidat temetgetem én” — írja az „Idegen erdőben” c. versben.²³ Barátai lassan elszakadnak, elhidegülnek tőle, csak Oláh Gábor levelez vele rendszeresen. Kosztolányi csak akkor ír neki, mikor 1907 elején kötetet akar kiadni, és előfizetőkre van szüksége. Régi barátai lassan eltávolodnak tőle, újak viszont Máramarosszigeten nem jelentkeznek. Karácsonyig nem is tudják róla, hogy költő, és csak akkor lesz „tekintélye” a városban, mikor a pesti lapok telekürtölik az országot Juhász Gyula öngyilkossági kísérletéről szóló híreikkel. „Itt bezzeg nem igen bámulják a költőt. Senki sem ismer erről az oldaláról. Senkinek sem árultam még el költő voltomat. Minek! A kollégáim sem törődnek itt ilyesmivel” — írja hűgának, 1906. szept. 28-án.²⁴ A monoton egyhangúságban csak egy reménye van : egyszer majd elkerül innen : „Egyhangú kis fészek biz ez, mi tagadás, alig várom, hogy kirepüljek. Lassan, lassan, de telnek a napok, hetek, hónapok . . .”²⁵ Az e tényekben jelentkező kilátástalan személyes helyzet, amit még csak tetéz az országos politikában uralkodó szélcsend, a közvetlen kiváltója Juhász *ekkori* magány-verseinek, pesszímista mélabújának. Ez az életrajz, ha vázlatos is, figyelmeztet arra, hogy ezek a versek egyáltalán nem egy dekadens életérzés kifejezései, hanem az egyéniségtipró, kilátástalan helyzetben élő költő tragikusán vádló megnyilatkozásai ; nem dekadens keresettség, hanem szubjektív életkörülmények kivételései.

A piaristák algimnáziumában tanít magyart és latint, heti 17 órában. Inkább diákjával, mint tanártársaival érintkezik. Erre módot ad neki az is, hogy mint fiatal tanárra, rábíz-

¹⁶ Durkó i. m.

¹⁷ Vö. : Révai-lexikon, XIII. köt.

¹⁸ Apponyi rendelete. (vezércikk) Máramaros (1907) jún. 20.

¹⁹ Jogakadémia, két gimnázium, tanítóképző, zeneiskola, két polgári iskola, megyei hivatalok.

²⁰ Máramarossziget. Makói Ujság (1914) okt. 8. Páku I. 212.

²¹ A kis Tisza hídján. A Hét (1906) szept. 30.

²² Budapesti Napló (1906) okt. 3.

²³ Szeged és Vidéke (1906) okt. 14.

²⁴ Közli : Katona Irma, Juhász Gyula ismeretlen versei. Kézirat. Szeged.

²⁵ Levele Margit hűgához. Közli : Katona Irma, i. m.

zák az ifjúsági könyvtár vezetését. Szerzetes tanártársai, a piaristák minden demokratizmus ellenére, kissé le is nézik a világi tanárt. Nincs érintkezési pont köztük, még pedagógiai elvekben sem. Halmi Bódog, legjobb máramaroszigeti barátja, Juhász Gyulát, a tanárt, mint az első modern magyar pedagógust jellemzi. Diákjai rajongtak érte. Az élettől, a jelentől elszakadt, megmerevedett tananyagot rendkívül szuggesztív előadásmódjával tette érdekessé. Órái lenyűgöző élményt jelentettek. Diákjai — Halmi Bódog szerint — egyéniségének hatása alatt Sully Prudhomme, Leconte de Lisle, Heredia stb., tenát a legmodernebb költők verseit olvasták. Mindezt nem formális didaktikai fogásokkal, hanem színes, művészi stílusával, rajongásig menő tárgyszeretetével érte el.²⁶

A piarista rendházban kap egy szobát, ott lakik egy ideig, míg, mint újságíró, tavasszal a Máramaros szerkesztőségi épületébe nem költözik. Iskolán kívüli életét a magány tölti ki. Nagyon jellemző, hogy 1907 februárjában, eltűnésekor, máramaroszigeti ismerősei napokig nem veszik észre távollétét, és csak a pesti lapokból értesülnek a történetéről. De ez a magány nem olyan termékeny, mint Babitsé Fogarason. Oláh Gábornak arról panaszkodik, hogy még berúgni sem tud ilyen környezetben, sehova sem jár, még színházba sem.²⁷ Terméketlenségére jellemző, hogy ekkor hagyja abba Zarathusztra-fordítását. Magányát azonban soha nem érzi pusztán személyes természetűnek, egyéni sorsában meglátja a társadalmi kényszert: „A végeken a magyar nemzet katonája vagyok... Olyan magányos vagyok én itt, mint maga a magyarság. És olyan szomorú, és olyan tragikus. Erről írtam most legszebb versemet.”²⁸ A személyes magány általánosítása nemzeti méretekig — ez az egyik védekezése Juhásznak a lélekromboló környezettel szemben. A szembenállás másik formája, mely egyúttal arra is rávilágít, hogy megőrzi egyetemen megszerzett radikális világnézetét a szinte már elviselhetetlen létfeltételek mellett is, két forradalmi versében jelentkezik. 1906 októberében hozzák haza Rodostóból Rákóczi és kerucai hamvait. Az országban óriási hullámokat vernek az álhazafiság megnyilvánulásai, a cigányzenés bankettek és a díszmagyarba öltözött nemesi bandériumok „hódoló” gesztusai egymást érik. Október 29-én, a kassai temetés napján, iskolai ünnepélyen Juhász Gyula mondja a beszédet. Ennek szövegét nem ismerjük, de két vers tanúskodik Juhász véleményéről. „Majtény” c. verse²⁹ az álhazafiak Rákóczi-kultuszával számol le:

*Ha erre jönne az a szent vonat,
Mely visszahozza a Nagyságosat,
Veszjékje elszakadna tán neki:
Szemfedős dobbal, tört tárogatóval
S azzal a szent, besározott zászlóval
Köszöntének elárult hivei!*

A másik vers folytatása ennek:

*Jön a vonat. Nagy, vörös szeme lángol,
Mint forradalom szent üszke, lobog.
Hosszan, gyönyörrel jölsír a határon,
Köszöntik a virrasztó városok.*

(Jön a vonat...)³⁰

Ezek a Rákóczi-versek nem az Endrődi—Thaly-hagyományt követik, hanem Ady kuruc versei mellé állíthatók. A Rákóczi-hagyomány az ő értelmezésében nem szakad el a jelentől, hanem konkrét forradalmiságot jelent, éppúgy, mint Adynál.

Juhász Gyula máramaroszigeti tartózkodásának első felét tehát az abszolút magány és ezzel párhuzamosan radikális világnézetének megtartása jellemzi. December végén, január elején változás áll be életében, érintkezésbe kerül a helyi sajtóval. Első írása 1906. dec. 26-án jelent meg a Máramarosmegyében. Bekapcsolódik a Szilágyi István irodalmi kör munkájába, részt vesz a Tanügyi Kör előadássorozatában. Ez minden, amit tehet. Pedig többre vágyott, Párizsba kíváncszott, mint Ady.³¹ „Páris az én álmom, mindenem” — mondogatta Halmi Bódognak.³² De csak Tiszafehéregyházáig jutott el, ide is folklór-érdeklődése vezette. Verset is írt erről a kis román faluról.³³ Nem volt mit tennie, élnie kellett az adott keretek között.

²⁶ Halmi Bódog szíves szóbeli közlése alapján.

²⁷ Levél 1906 őszén. Közli: Durkó i. m. Halmi Bódog szerint sem járt színházba, Máramaroszigeten.

²⁸ Oláh Gábornak, 1906 telén. Közli: Durkó i. m. A vers: Magyar elégia. Új Idők (1907) jan. 13.

²⁹ Magyar Szemle (1906) okt. 25.

³⁰ Jön a vonat... Szeged és Vidéke (1906) okt. 28.

³¹ Lutetia. Budapesti Napló (1906) dec. 25.

³² Halmi Bódog szíves közlése.

³³ Florica. Szeged és Vidéke (1907) jan. 1.

Máramarosszigeten ebben az időben öt hetilap van: Máramaros, Máramarosmegye, Tiszavidék, Világosság és a Máramarosszigeti Tanügy. Juhász a Máramarossal, Máramarosmegyével és a Tiszavidékkel kerül kapcsolatba.³⁴ E lapok 67-es alapon álltak. Jobbról ellenzéki a koalíciós kor lapjai, visszasíriák a Szabadelvű Párt kormányzásának idejét. A Világosság ellenzéki lap, kissé szociáldemokrata színezetű, de ellenzékiége a Szabó Sándor alispán elleni személyes támadásokra korlátozódik, és ezen intrikák mögött szinte teljesen eltűnik az elvi ellenzékiesség. Zuglapp-jellege volt, munkatársait titokban tartották, névtelenül bárki-nek a cikkét lekötölték. Ezért érthető, hogy Juhász Gyula, egy könyvismertetés kivételével, nem írt ebbe a lapba. Együttvéve azonban valamennyi szigeti lapot jellemez a vidéki színvonalatlanság, a zsúrok és bálak úri közönségének szórakoztatása. A mi szempontunkból azonban sokkal lényegesebb az, hogy ezek a lapok — politikai vonalukat tekintve — Juhászra hatással nem voltak, sőt ennek épp az ellenkezője történt. Juhász Gyula írásai nemcsak színvonalat, hanem bizonyos balrátolódást is jelentettek a máramarosszigeti sajtóban. Főltehetően Juhász Gyula befolyására közöl Ady-cikket a Máramaros 1907. máj. 26-án, a Máramarosmegye pedig meghirdeti az „adyendrés modern magyarság” művészi és társadalmi programját.³⁵

Valószínűleg Juhász Gyula befolyására engedte meg a piarista gimnázium igazgatósága tanári karának, hogy az előző évek gyakorlatától eltekintve, bekapcsolódják a Tanügyi Kör munkájába. A Tanügyi Kör 1906. dec. 17-én alakult újjá.³⁶ Előadásorozatának tematikája Juhász közreműködésére utal: A magyar zene története, Zichy Mihály művészete, A Röntgensugarakról, A szocializmus, Nyelvhelyességi problémák, Helytörténet, — voltak az érdekesebb témák. Juhász jan. 23-án a magyar dráma történetéről tartott itt előadást.³⁷

Intenzívebb tevékenységet fejtett ki azonban a Szilágyi-körben. 1906. dec. 19-én verseiből olvasott fel, 1907. ápr. 27-én a modern líráról tartott előadást; heves vitát kezdeményezett ápr. 18-án Halmi Bódog drámatörténeti, és máj. 2-án Dobay Sándor drámaelméleti előadásán. A kör munkájában túlsúlyban volt az élő irodalom,³⁸ a heti összejöveteleken vagy előadás volt, vagy helyi szerzők olvastak fel műveikből.³⁹

Sem a Tanügyi Kör, sem a Szilágyi Kör nem volt egységes. A konzervatívok és modernnek polarizálódása Juhász jelentkezésével kezdődött. A viták anyaga, például Dobay drámaelméleti előadása enged erre következtetni. A konzervatívok Szabó Sándor költő-alispán, Dobay Sándor liceumi igazgató, Andreánszky Olga leánygimnáziumi igazgatónő és Papp Tibor, a Máramaros szerkesztője köré csoportosultak. Juhász Gyula mellett viszont Halmi Bódog és Geréb István újságírók, aztán a „szomorú kispolgár” költő, Szamolányi Gyula álltak. „Nem ismertem abban az időben még egy Juhászhoz mérhető baloldali, harcos embert” — vallja róla Halmi Bódog. — Élesen támadott mindent, ami hivatalos, irodalomban, de politikában is. Ezért nem is volt igazi, vele egyenrangú jó barátja, harcostársa. „Baráti” köre a Korona vendéglőben élő deklaszált, lecsúszott, kissé anarchista jellegű intellektuellekből állott.⁴⁰ Juhászt ezek közé nemcsak anyagi helyzetük, hanem ellenzéki magatartásuk azonossága is vezette.⁴¹ Személy szerint mégsem gyűlölt senkit, ellenfeleivel szemben is udvariasan viselkedett. Ez a kettősség jellemének kétarcúságából következik. Kétfélekü ember volt. Megfért benne a lemondás hangulata, ami nem vallásos, katolikus „alkatából” fakadt, hanem általában az életről való lemondást jelentette a fentebb elemzett szubjektív helyzetéből következően, ugyanakkor megfért emellett egy rendkívül éles és kemény, szatirikus, gúnyolódó, kritikai magatartás, harcosság, fölény.⁴² Világnézetét tekintve ez a kétféleküség oly ellentétes filozófiák együttlélésében jelentkezik, mint Nietzsche és Tolsztoj tanításai. Ez a kettősség jelentkezik Juhász dilemmájában is: a költő és a tudós, a művész és a kritikus ellentétében. Hatalmas műveltsége volt, ugyanakkor kitűnő gyakorlati irodalmi szervezőnek is bizonyult. Ez mutatkozik meg már „A Holnap” előtt a Szilágyi-körben végzett munkájában is. Itteni tevékenységét nemcsak a színvonal emelése, az unalmas, „akadémikus” irodalomtörténeti tanulmányok helyett az élő irodalom égető problémáival való foglalkozás, az összes művészetek kultiválása jellemezte, hanem igyekezett érdekessé is tenni az előadásokat a közönség megnyerése érdekében. A Szilágyi-körben végzett gyakorlati és elméleti munka sem tudta azonban feloldani helyzetének tragikumát.

³⁴ A Tiszavidék Magyarországon nem található, de eleinte ebbe dolgozott, később ment át a Máramaroszhoz.

³⁵ —ás: Szamovolszky. Máramarosmegye (1907) jún. 14.

³⁶ Máramarosszigeti Tanügy (1906) december. 135.

³⁷ Máramarosmegye (1907) jan. 2.

³⁸ Tóth Béláról: 1907. ápr. 4-én, Kaffkáról: 1907. márc. 7-én.

³⁹ A Szilágyi István Kör évkönyve az 1907-es évről.

⁴⁰ Halmi Bódog közlése.

⁴¹ Otthonról támogatást nem kapott, pénze sohasem volt, a lapok nem fizettek. Halmi Bódog közlése.

1907. febr. 9-én titokban elutazik a városból, mindössze egy feljegyzést hagy hátra szobájában: „Consummatum est”. Eltűnését csak 12-én veszik észre, a farsangi ünnepek miatt. Néhány nap múlva azonban visszatér, és a lapokban közlemény jelenik meg arról, hogy Pesten járt idegbaját gyógyítani.⁴³ Úgy tér vissza, mint az „Orbán lelké”-ben. Hogy mit csinált, hol volt négy napon keresztül, nem tudjuk. Egész életpályáját áttekintve azonban azt a megállapítást tehetjük, hogy öngyilkossági kísérletet csak igen nehéz életkörülmények között követett el. Miért nem unta meg életét három éves nagyváradi tartózkodása idején? Miért éppen Máramaroszigeten, Léván és Szakolcán, majd Makón? Az életkörülmények azonban önmagukban még nem magyaráznak. Életkörülményeinek és neuraszténiájának kölcsönhatása vezetett nála erre a lépésre. Idegbetegségét — a nehéz körülmények mellett — az eddigénél erősebben kellene hangsúlyozni, ha a valóságnak megfelelő magyarázatot akarunk kapni erre a kérdésre. Már ekkor súlyos neuraszténiája volt. Erre mutat, hogy elutazása előtt eldicsekedett Halmi Bódogéknak, hogy most ő meghal, minden el van rendezve, mert Kosztolányi írja majd a nekrológot.⁴⁴ Vagy egyik verse, amely ennek a halálba való utazásnak az élménye, nem mutat valami patológikus vonást?

*Fekete erdők rémlenek felénk,
Visszhangos fajtól hangos a vadon,
Tán farkasok keserve tör elénk,
Tán bolygó árnyaké e siralom?*
(Nagy temető)⁴⁵

Öngyilkossági kísérletének indítékát tehát abban látom, hogy az elviselhetetlen életkörülmények végsőkig fokozták betegségét. (Érdekes, hogy ebben a lelkiállapotban fedezi fel egy állomás várótermében Anyókat, akiről népies genre-képet ír.)⁴⁶ Hogy öngyilkossági kísérletébe valamilyen szerelmi csalódás is belejátszhatott, erről tanúskodik az „öngyilkos napok” harmadik verse, a „Vita somnium breve”:

*Próbáltam néha-néha a halált,
De gyáva szívem mindig visszafajt.
Hiába siralomvölgy e tájék,
Ugy érzem néha, hogy v a l a k i vár még.
Egy átom él szívemben. Csak egy átom...⁴⁷*

Ez az újabb, máramaroszigeti szerelem nagyobb jelentőségű az eddigiekénél. Azért valószínű ez, mert későbbi verseiben is sűrűn felcsillan emléke, ellentétben többi, szintén futó jellegű szerelmével:

*A messze, árva Szigeten, a parkban
Egy ját keresnék, hol szívet faragtam.
(Emlékek utján)⁴⁸*

*Első szerelmünk itt tavaszodott még,
Ha én egyszer ily szomorú volnék...
(Nefelejcs)⁴⁹*

Még három későbbi versében⁵⁰ villan fel e szerelem emléke. Helytelen volna azonban túlértékelnit ezt is: ez sem több szerelmi vágynál. Ebben az időben írja Oláh Gábornak: „Gyáva vagyok és jellemtelen a szerelemben. Pupák, hülye, marha! Volt már vagy öt ideálom, de a versírásnál többre egyiknél sem merészkedtem... Magányos szerelem. Vagy a magunk fajtája mindenben így van?”⁵¹ Juhásznak ez az egyetlen közvetlen vallomása e szerelemről, Máramaroszigeten senki sem tudott róla, Halmi Bódog sem. Titkolni igyekezett. Szegedre kerülve azonban cikket ír Thackeray reménytelen szerelméről,⁵² novellát két ló, Rómeo és Júlia szerelmi tragédiájáról.⁵³ Ezekben a lírává forrósodott próza már elárulja. Teljesen ennek a szerelemnek jegyében készült 1907 végén egy idillje, a „Paolo és Francesca”, amely

⁴³ Halmi Bódog közlése.

⁴⁴ Álhírek Juhász Gyuláról. Világosság (1907) febr. 16.

⁴⁵ Halmi Bódog szóbeli közlése.

⁴⁶ Nagy temető. Budapesti Napló (1907) febr. 13.

⁴⁷ Szeged és Vidéke (1907) márc. 7.

⁴⁸ Szeged és Vidéke (1907) márc. 31.

⁴⁹ Délmagyarország (1919) apr. 6, Páku I. 199.

⁵⁰ Délmagyarország (1920) jan. 11., Páku I. 211.

⁵¹ Máramarosziget: Páku I. 212., Tutajok a Tiszán: Páku I. 282., Szigeti emlék: Páku I. 298.

⁵² Durkó I. m.

⁵³ Szeged és Vidéke (1907) jul. 28.

⁵⁴ Romeo és Júlia. Szeged és Vidéke (1907) aug. 11.

csak 1924. dec. 25-én jelent meg a Szegedben. Ezek alapján szegedi újságíró barátai is megtudhattak valamit szerelmi históriájáról. *Jávorné* aláírással egy furdői levél jelenik meg a Szeged és Vidéké-ben.⁵⁴ Ebben „Jávorné” Éper utca 13. sz. alá (Ipar u. 13. GF.) hívja a tanár urat közös konyhára, mert éppen Szegeden nyaral. „Jávorné” a levél stílusa és tartalma alapján nagyító kispalotyi divatnő lehetett. E levelet valószínűleg Juhász Gyula egyik újságíró barátja írta, bosszantásul. Mindenesetre ez a levél azt is mutatja, hogy a máramarosszigeti szerelmi csalódás nem sokáig okozhatott Juhásznak komoly problémát, ha barátai már évődhettek vele ezen.

Öngyilkossági kísérlete után Máramarosszigeten is megváltozik helyzete. A nagyhírű költőt kezdik benne látni, különösen akkor, amikor köztudomású lesz, hogy versei jelennek meg németül Bethge antológiájában, Horvát Henrik fordításában, és elterjed a híre, hogy a Vajda János Társaság tagjai közé választja. Megkezdik első kötetének kiadási munkálatait is.⁵⁵ Helyi népszerűségére világít rá egy kis történet. Épp a Koronában ebédel Juhász, amikor egy környékbeli fiatalember szólítja meg. Beszélgetés közben az ismeretlen vidéki elszavalja neki az „Ódon balladát”-t, ami egy hete jelent meg A Hét-ben.⁵⁶ Ez az epizód sokáig emlékezetes marad Juhásznak, hisz a modern lírikus először érzi olvasóit maga mögött, a konzervatív támadások közepette.

Máj. 17-én Pestre megy, és leteszi tanári szakvizsgáját. Megszerzi a diplomát, de nincs pénze kifizetni.⁵⁷ A fővárosban megnézi Wedekind darabját, a Hőstenor-t, Reinhardt társulata előadásában, a Vígszínházban. Az előadás utáni botrányban, tüntetésben köt életreszóló barátságot Gulácsy Lajossal.⁵⁸ Pestről új élményanyagot hoz magával, amit „A másik Ház” c. vezércikkében fogalmaz meg.⁵⁹ E cikk bíráló hangja nyitja meg az utat stílusparódiái számára. Közben drámát is ír. Erről Oláh Gábor már ápr. 13-án tud.⁶⁰ A címe: Arany János Szigeten. Az egyetlen máramarosszigeti irodalmi hagyományba kapcsolódik itt be Juhász Gyula, mert hisz Szilágyi István életpályája is csak Aranyhoz való viszonya szempontjából említésre méltó. Drámáját Zilahy Gyula színigazgató el is fogadja előadásra, a lapok hirdetik is a bemutatót, de ez rejtélyes körülmények között elmaradt, a dráma sorsáról semmit sem tudunk. Útbaigazítót talán csak ekkoriban írt novellája ad: az „Epizód-szerep”.⁶¹ A novella arról szól, hogy fiatal szerző áll a színigazgató előtt, de darabját nem fogadják el, mert nem elég érdekes. Szerelmi epizód beleszővését követeli meg az igazgató a fiatal írótól, hogy a közönség alacsonyfokú igényeit kielégítse, különben nem adja elő. Önletrajzi értéke van ennek a novellának, legalábbis a színigazgatóban Zilahy Gyula jellemére lehet ráismerni. Zilahy, bár jó színész, mindent üzleti szemmel néz, színigazgatói működését a közönség igényeinek kielégítése jellemzi. Valószínűleg ezért maradt el Juhász drámájának a bemutatója is.⁶² Érdekes, hogy a Juhász-elbeszélések csekély kivétellel mind önletrajzi értékűek.

Úgy látszik tehát, Juhász, öngyilkossági kísérlete után jól beilleszkedett a máramarosszigeti társaságba. Azonban ez csak látszat. Jún. 30-án búcsú nélkül távozik Máramarosszigetről. Útbaejti ismét Pestet. Itt ír egy perditá-verset, a Nélküzy-hagyományt folytatva,⁶³ megnézi a Gauguin-tárlatot, melyet nemrég nyitottak meg.⁶⁴ Erről írja kitűnő versét, a Primitívát.⁶⁵ Pár nap múlva Szegedre megy, és az első naptól kezdve a Szeged és Vidéke belső munkatársaként dolgozik. Máramarosszigeten, öngyilkossági kísérlete, valamint haladó tevékenysége miatt a következő évre nem maradhat, ezért a piarista rendfőnök, Magyar Gábor, ki rokona is, Lévára helyezi át, helyét pedig szerzetes tanárral tölti be.⁶⁶ Ez is utal arra az ellentétre, amely Juhász és a konzervatív szigeti értelmiség között mindvégig fennállt, de csak eltávozása után jött felszínre.

Távozása után néhány napra támadó cikkek jelennek meg a szigeti sajtóban. Megrágalmazzák, hogy ő írta a Világosságba a hírhedt krokit a Szilágyi-kör estélyéről, és ő írta gattá Szabó Sándorról (Hazafi Lantos Sándorról) a nagy feltűnést keltő paródiákat.⁶⁷ Ezek *Mormon* aláírással jelentek meg. De *Mormon* nem lehetett Juhász álneve, hisz *Mormon* meg

⁵⁴ Szeged és Vidéke (1907) aug. 4.

⁵⁵ Levél Oláhnak. Közl.: Durkó i. m.

⁵⁶ Magyar László: Hét év után. Délmagyarország (1936) ápr. 12.

⁵⁷ Levél Babitsnak 1907. jún. 15-én. Belső György közlése alapján.

⁵⁸ Magyar László: „Amikor én írtam, a véreimmel írtam”. (riport) Délmagyarország (1933) ápr. 16.

⁵⁹ Máramaros (1907) máj. 23.

⁶⁰ Levél Juhásznak. Durkó i. m.

⁶¹ Szeged és Vidéke (1907) nov. 17.

⁶² Halmi Bódog szíves szóbeli közlése.

⁶³ Szonáta. Szeged és Vidéke (1907) júl. 2.

⁶⁴ Máramarosmegye (1907) máj. 24.

⁶⁵ Budapesti Napló (1907) júl. 13.

⁶⁶ Máramarosmegye (1907) júl. 28.

⁶⁷ *Mormon*: Estély a Szilágyi-körben. Világosság (1907) márc. 30. Hazafi Lantos Sándor az öt ért támadásokról. (gúnyvers) Világosság (1907) máj. 25. Hazafi Lantos Sándor újabb dalai. Világosság (1907) jún. 8. Szabó Sándor, a proletárköltő. Világosság (1907) aug. 31.

évekig ír a Világosságba. Másrészt ezek a paródiák meglehetősen gyengék, durvák és alattomosak, Juhász Gyula jellemével nem férnek össze. A legdöntőbb ellenérv azonban az, hogy magát Juhászt is kigúnyolják bennük: Vörös Bádógi irodalmi hasbeszélő (Halmi Bódógi. GF.) az alszegi »csak szorosan« irodalmi körben »A hastánc és a modern magyar drámaírás« cím alatt érdekes és perverz figyelemmel hallgatott előadást tartott. A vitában résztvettek: Magokogó Nepomuk, Lyukas György (Juhász Gyula. GF.) és Katrinca Zsófia alapítványi hölgy.⁶⁸ És ilyen stílusban folytatódik tovább a krocki, aminek irásával Juhászt megvádolták. „-r -s”, akinek személyét nem sikerült megállapítanom, rendkívül durva, minősíthetetlen hangú támadó cikket írt a költőről, mert lenézte a helyi értelmiséget, mert búcsú nélkül távozott el, mert azt hitte róluk, hogy irigykednek sikereire.⁶⁹

Juhász Gyula gyorsan válaszol e támadásokra. Nyilatkozatában visszautasítja a rágalmakat: „Egész életemben mindig a tisztább magaslatozok felé törekedtem s íme, mégis rámdobták a rágalom rettentő sarát.”⁷⁰ Néhány barátja erre bocsánatot kér Juhásztól,⁷¹ de a többség megmarad ellenségének.

Látszólag pusztán személyes természetű volt e támadássorozat Juhász Gyula ellen. A tények azonban azt mutatják, hogy a személyeskedések mögött elvi megfontolások húzódtak meg: Juhász Gyulát nem néhány személy, hanem a konzervatív irodalmi blokk támadta, mert benne látták az „adyendrés modern magyarság” egyik úttörőjét.

A konzervatív Máromaros közli Juhász Gyula „Kossuth nóta” c. versét:⁷²

*A lóca végén, óbor mellett
Nagy, barna legény énekelget.
Egy szál cigány húzza, cifrázza,
Ujjongva sír az ő nótaja.
A gyertya hűny, tüzel az óbor,
Eleg is volna tán a jóból.
De a legény büszkén, merengve
Réved egy álom-regementre!
Más nóták jöttek, hej, azóta,
Hogy megszületett az a nóta,
De szíttya virtussal, kevélyen
Te nem tudsz róluk, jó legényem!
Mint ha bús, magyar fajtám lelke
Ujjongana és énekelne.
Arva legény, szép, konok bánat,
Én megertelek, én imádlak!*

E vers a konzervatív, akadémikus irodalomszemlélet elleni éles támadás. Erre a versre ad parodikus választ P. B., azaz Pálos Béla, helybeli konzervatív „költő”, „Szerkesztői üzenet Juhász Gyulának. Válasz-nóta.” — címen:⁷³

*Az asztal végén, borvíz mellett
Egy barna legény elrimelget.
A szavakat gyúrja, cifrázza,
Ha értelme nincs, van nótaja.
A borvíz más ám, mint az óbor,
Eleg is volna tán a jóból,
De a legény makacs s merengve
Téved egy rém-rim regementbe.
Másképp született rég a nóta,
Hamisan szól, hej, sok azóta,
De vakmodernül, nagy kevélyen
Te nem tudod ezt, jó legényem.
Mint ha egy gramofonnak lelke
Ujjongana és énekelne,
Neked dalol, nekem csak hápog.
Én nem értelek, de megbocsátok.*

⁶⁸ Világosság (1907) márc. 30.

⁶⁹ Üzenet Jávör Györgyhöz. Máramarosmegye (1907) júl. 12.

⁷⁰ Nyilatkozat. Máramaros (1907) nov. 14.

⁷¹ Király Géza: Nyilatkozat. Máramaros (1907) nov. 17. Halminak Juhász küldött később egy mentegető levelet, amely elveszett. Juhász egy későbbi kőtetét dedikálja neki: „Halmi Bódógnak, régi bajtársamnak, régi szeretettel: Szeged, 1928. Juhász Gyula.”

⁷² Máramaros (1907) nov. 17.

⁷³ Máramaros (1907) nov. 24.

A verses vita világossá teszi: a támadások igazi oka nem valami személyes antipátia volt, hanem az új, a haladó írói magatartás gyűlölete, a reakciós erők támadásának megnyilvánulása. Ezek a támadások párhuzamba hozhatók az Ady-elleni támadásokkal, és komoly tanulságokat nyújthattak Juhász Gyulának arra vonatkozóan, hogy legalábbis egy időre, eldugott, kis határmenti városkákban hiába minden erőfeszítés, kultúrát terjeszteni, modern eszméket hirdetni nem lehet. Féléves lévai tartózkodása idején nem is fejt ki semmiféle közéleti szereplést, helyi lapokkal nem teremt kapcsolatot, verseit és cikkeit csak pesti és szegedi lapoknak küldi el. A konzervatív erők hajszája csak megerősíti előbb tett megállapításunkat: Juhász Gyula „mélabús hangja”, ami pedig egyáltalán nem önt el minden versét, nemcsak egyéni stílusából, lelki alkataból magyarázható, mint azt a Horthy-kor irodalmi szakemberei tették, hanem annak a — csak lírával kifejezhető — megdöbbentő helyzetnek, szinte ázsiai körülményeknek kivételése, melynek tragikumá nemcsak szíven üti az embert, de bágyadságra ellenére is éles vádirat az „ezeréves Magyarország” társadalmi berendezése ellen.

*Be elfáradtam! Szürke kis szemekből
Ó mennyi gyanú, ármány villogott rám.
Be féltem, be féltem én ezektől!*

*Mert látod, ó pogány leány, nekem
A szemeimben tilos tüzek égnék:
Az élethez nagy, bűnös szerelem,*

*És semmi macskaláng vagy kutyaérdék...
(Pogány leány)⁷⁴*

írja Juhász Gyula egy elfelejtett versében, reagálva a máramarosszigeti támadásokra.

2

A máramarosszigeti Világosság névtelen cikkírója szerint Juhász Gyula 1907 júniusának első napjaiban a következőket jelentette ki: „Legfőbb ideje lesz hatalmas katoliku akciókat indítani Magyarországon. Mert költészet, szépség csak az anyaszentegyház misztériumaiban van.”⁷⁵ A cikkíró szerint ennek a vallásos hangulatnak* kifejeződése a „Flagellánsok éneke” c. vers, mely 1907. jún. 7-én jelent meg a Máramaros megyében, és ugyan-csak e nézetének eredménye az az elhatározása, hogy papnak megy. Vajon mennyiben tekinthető hitelesnek ez az adat?

Juhász Máramarosszigeten írt mintegy 40–50 verse közül a „Flagellánsok éneke” az egyetlen, mely összefüggésbe hozható valamilyen vallásos világszemlélettel, bár e vers alaposabb elemzése arról is meggyőz bennünket, hogy az alapélmény nem vallásos hangulat, hanem az életről való teljes lemondás. Motiválja ezt egy szerelmi csalódás érzése is, ezt mutatja az alábbi stófa:

*Az álmainkat bűnre váltja
Az asszony teste, a fehér,
Izzó, gonosz, szép látomások
Gyűlnek, ha jörr a kerge vér.*

De ez az általános lemondó hangulat, mely formai szempontból Schopenhauer pesszimista végkövetkeztetéséhez hasonlít, még ez sem volt túl mély, sem tartósabb. Nem lehetett mély és tartós ez az érzés, ha meggondoljuk, hogy egy hét múlva ilyen sorokat ír le Juhász:

*Az én szerelmem már az élet,
Mely egyre mélyebb,
És minden asszony, minden ember,
A jény, a szín, az ég, a tenger!
(Himnusz az emberhez)⁷⁶*

Okvetlenül kételkednünk kell tehát Juhász kijelentésének és terveinek mélyebb világnézeti-vagy élményalapjában; több öngúny lehet benne, mint őszinteség. Különösen meglátszik

⁷⁴ Pogány leány. Szeged és Vidéke (1907) júl. 21.

* A vallásosság dolgozatomban — *theizmust* jelent.

⁷⁵ Juhász Gyula pap lesz. Világosság (1908) jún. 1.

⁷⁶ Szeged és Vidéke (1907) jún. 16.

ez, ha párhuzamba vonjuk lévai öngyilkossági kísérlete után tett kijelentésével. Rozsnyay Kálmánnak írja Szegedre, 1901. dec. 4-én: „... nem maradatok így újévre. Vagy *papnak megyek, hogy edesanyam gonját örökre elvessem* (Az én kiemeiésem. GF.), vagy egyelőre legalaob: vidékre megyek nevelőnek...”⁷⁷ E levél tartalma szintén azt mutatja, hogy Juhász szerzetesi tervei nincsenek összefüggésben világnézetével. Mégis tanulságos megvizsgálnunk Juhász és a vallás viszonyát, annál is inkább, mert a felszabadulás előtt divatos volt liráját a katolicizmussal hozni összefüggésbe. Elemzésünk természetesen csak a fiatal Juhász Gyula világnézetéhez szolgálat adalekokat.

A fiatal Juhász Gyula világnézetének alaprtege — a gyermekkort leszámítva — kétségkívül egy modern természettudományos filozófia, amelyet egyetemi éveit alatt ismert meg. Baráti körében divatos volt Bodnár Zsigmond hírdett idealista hullámméltének bíralgatása, mely egybenhangzott Ady véleményével is.⁷⁸ 1905 nyarán, egyik cikkében pedig Juhász ezt írja: „Pázmány egyetemén a modern természettudományos világnézetéről egy tanár beszél: Prohászka Ottokar... A magyar Erhard érzi az új idők szelét, és igyekszik ezt a maga hajójának javára fordítani... de a jövendő filozófiája csak természettudományos alapon lehet... Comte-nak igaza van, a teológia és a metafizika meghaladott álláspont, a jövő a pozitív gondolkodás.”⁷⁹ Nem következetes materializmus ez, különösen szociológiai szempontból nem, hiszen Comte pozitívizmusa mellett a machizmus hatását is könnyen ki lehetne mutatni benne.

1905-ben világnézetében tehát egy pozitivistá-machista jellegű természettudományosság dominál. Utolsó éves korában, 1906-ban azonban erősebben kezd hatni rá az egyetemen agitáló tolsztojánusok csoportja, másrészt nyári szegedi tartózkodása idején a vallásos családi környezet. Kétkelésége és a sokféle szellemi áramlat hatása miatt valami világnézeti zavar vesz rajta erőt. Ahelyett, hogy megrostálná kritikailag a Négyesy-órakról és tanulmányai közben megismert szellemi áramlatok tételeit, egy eklektikus, ellentmondó nézeteket egyesítő rendszert épít ki, illetve fogad be, amelyben a marxizmus mellett megfér a tolsztojanizmus-tól kezdve Nietzsche tanításain át a pozitívizmusig minden. Erről tanúskodik az a vita, amely Geöcze Sarolta, hírdett prohászkás keresztényszocialista hittérítő s szegedi előadása körüli Juhász és Róna Lajos, egy szegedi újságíró között kibombant. Juhász — Ady álláspontjával szöges ellentétben⁸⁰ — igyekszik megvédeni az előadót a történelmi-materialista jellegű támadásokkal szemben.⁸¹ Talán volt ebben valami lovagiasság és pesti öntudat is, de kétségtelen, hogy e vitában megnyilvánuló álláspontja egy eklektikus szemlélet kifejeződése: „A jövendő társadalma egyetlen irány győzelmével megint csak egyoldalú, rossz berendezésű lenne... A szocializmus is egyoldalú... a tolsztoji keresztény, a spenceri filozófiai és a nietszchei művészi individualizmus távol áll tőle. Ez nem hiba, ezt az irány hozza magával... A nagy, a szabad élet versenyében minden tónusnak, minden hangnak érvényesülnie kell, amelyben csak érték rejlik. Így jön létre a harmónia.”⁸² Kiderül azonban ebből az idézetből az is, hogy a tolsztojanizmus csupán etikai, Nietzsche tanításai csupán művészi elvként hatnak, nem érintik természettudományos filozófiáját, illetve ez jelentősebb mértékben nem korrigálódik az eklektikus elmélet ellentmondó elemeinek összeegyeztetése során. Schmitt Jenő körének hatása ez az ellentmondásosság, hiszen Schmitt három nagy ideálj, Nietzsche, Tolsztoj és Ibsen is, békésen megférnek egymás mellett a gnosztikus szemlélet alapján. Juhász világnézetében e tolsztojánus hatásról azonban meg kell állapítanunk, hogy épp akkor színezi leghalványabban filozófiáját, amikor ez a hatás éri. Egyetemi félévei idején alig lehet nála észrevenni, és csak akkor kap erősebb hangsúlyt, ha életében tragikus meghasonlás, öngyilkossági gondolat jelentkezik, vagy erősebb családi befolyás éri a vallásosság oldaláról. A pesti évek hangulata sokkal harcosabb, van valami anarchista színezet bennük. Erről tanúskodnak barátjának, Babitsnak „Halálfiái” c. regényéből idézhető, a pesti évekre vonatkozó szemelvények is. Ez a tolsztojanizmus azonban Juhász esetében nem azonosítható teljesen a hírdett, reakciós tolsztojánus szekta vallásosságával, Juhásznál sajátosan jelentkezik: átveszi a szeretet tanát, de ebben nem a világtól való elfordulást, a passzivitást, hanem a feudálkapitalista valóság, a városi polgári élet kegyetlen szigorának kritikáját emeli ki, visszatérve Tolsztoj igazi tanításaihoz: „... minden szürke hétköznap, a hiúság vására, a létért való tülekedés, az erőszak uralma. A karácsony jó alkalom arra, hogy farizeusok, írástudók, álmodzók és rajongók a szeretetről beszéljenek, de éppen ez a sok és szép beszéd mutatja, milyen idegen tőlük a krisztusi szeretet igaz propagandája. A karácsonyi gyertyák

⁷⁷ Rozsnyay Kálmán emlékei Juhász Gyuláról. Napkelet (1937) 7. sz.

⁷⁸ Ady, Növekvő idealizmus. Szabadság (1900) szept. 15.

⁷⁹ Juhász Gyula, A jövő tudománya. Szeged és Vidéke (1905) júl. 27.

⁸⁰ Ady, Geöcze Sarolta igazgatónő. Budapesti Napló (1907) júl. 26.

⁸¹ Róna Lajos, Apostol. Szeged és Vidéke (1905) aug. 30. Az előadás aug. 29-én volt.

⁸² Jász, Polémia az apostol körül. Szeged és Vidéke (1905) aug. 31.

fénye, a karácsonyi örömk lángja mellett csak még sápadtabb, még fakóbb, még szürkébb és komorabb a szeretetlenségnek, az egymás meg nem értésének az infernális forgataga, melyet életnek hívunk.⁸³ Ezen idézet után nem tűnik paradoxonnak, ha Juhász tolsztojanizmusát harcos tolsztojanizmusnak nevezem. Egy pillanatra sem gondolhatunk azonban arra, hogy Juhász — e szeretetfilozófia hirdetésekor — engedményt tett akármelyik vallásos felekezetenek: „Más a katakombák jópásztorja, más a Bizánc teológus Krisztusa, más a renaissance imperátor és apollói Krisztusa, más a flamand és modern festők humánus Jézusa” — írja.⁸⁴ A szeretetvallás hirdetése során soha nem feledkezik meg a katolikus egyház reakciói törekvéseinek kritikájáról. Amikor Róma meg akarta szüntetni a magyar piaristák autonómiáját, és a rendet jezsuita típusra akarta átszervezni, így írt: „A piaristák mindig a magyarság erős kulturális tényezői voltak... És most íme, őket is szelíd igába akarja fogni a nagy, fekete Internacionálé! De ebből nem lesz semmi! Hogy ők a világreakció szekerét tolják, a sánta spanyol (Loyolai Ignác. GF.) fekete lobogóit lobogtassák?”⁸⁵ Szinte azonos ez a vélemény Adyévál.⁸⁶

Az egyház „szentjei” közül is csak Assisi Ferencet szereti, őt is azért, mert költő volt, mert Renan is szerette. Páduai Antalt már gúnyolja: „Ha valamit elvesztettél, vagy valamit el akarsz nyerni, csak fordulj a páduai szenthez. Hiába, a názareti kikorbácsolta a templomból a kufárokat, de azóta visszazsárlingóztak az ő templomába is.”⁸⁷ Tehát igen jól látja Juhász a hivatalos egyház törekvéseinek, szentkultuszának anyagi rugóit is. Hol van itt a katolikus Juhász?

1906 nyarán, mikor Kosztolányival együtt fedezték fel a szegedi táj és népelet szépségeit és értékeit, úgynevezett vallásossága új színnel gazdagodik: belejátszik a Szeged vidéki búcsújáró szegényparasztság egyszerű, józan, vallásos érzelmvilága is. „A dolgok értéke nem önmagukban, de az irántuk való szeretetben van” — idézi Maeterlincket egyik cikkében,⁸⁸ és ezt a tételt a vallásos, fekete Mária előtt imádkozó parasztkra vonatkoztatja. Az a misztikus liturgia tehát, mely Juhászt ettől az időtől fogva jobban kezdi érdekelni, Juhász szerint nem önmagában értékes, hanem csak annyiban, amennyiben hozzátartozik a népelethez. Az alsóvárosi fekete Mária-képnek sincs művészi értéke, mégis értékessé teszi az iránta megnyilvánuló szeretet — mondja Juhász.⁸⁹ E gondolatmenetéből világosan következik, hogy a lírájában jelentkező sok liturgikus elem, különösen „genre-képeiben”, funkcióját tekintve nem sokban más, mint például Móricz „Rózsa Sándor” c. regényének vallásos elemei, mellyel a szegedi parasztság ábrázolásának realitását éri el. Persze Juhásznál van ennek egy szubjektív oldala is: hajlamos valami misztikumra, és ez különbözteti meg végül is Móricztól. Ez az esztetikai jellegű vallásosság⁹⁰ nincs összefüggésben világméretű meggyőződésével, amire dogmatikus jellegét tekintve következtetni lehetne. Erről maga Juhász is vall: „A művészet és vallás ősrokonok. Mind a kettő az élet kultuszát szolgálja... Az élet, az isten, e nagy misztérium megkövetelte papjaitól, hogy érette mindenről lemondjanak. A művészetnek is vannak papjai, ezeknek is le kell mondaniuk az életről, a máról, a holnapért.”⁹¹ A „vallásos renaissance” kérdését is csupán művészi problémának tekinti: „Büchnerék durva materializmusa... Renan finom ironiája... lejárta magát... A naturalizmus örökre meghalt, és a szimbolizmus zászlaja lobog az új művészet palotáján.”⁹² Minden túlzás nélkül megállapíthatjuk tehát, hogy a fiatal Juhász verseiben előforduló, formális jellegük miatt dogmatikusnak tűnő vallásos elemek, a katolikus liturgia mozzanatai nem katolikus világnézetre engednek következtetni, hanem ezek csupán a művész és az élet viszonyának esztetikai kifejezésformái. Ezt a megállapításunkat igazolja az alábbi rövid, vázlatos áttekintés is, melyben 1908-ig írt verseinek vallásos motívumait tekintjük át.

Az „Áhítat”⁹³ mély orgonabugása, harangzengése, elszálló imája, templomi hangulata azt a világot teszi színéssé, melybe Géza fejedelem (és parnassienne módon lepezve, maga Juhász is) a világi láрма elől menekül. A „Simon Péter”⁹⁴ viszont már pozitíven is igazolja fenti megállapításunkat:

⁸³ Juhász Gyula, A betlehemi csillag. Szeged és Vidéke (1907) dec. 25.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Juhász Gyula, A magyar rend. Szeged és Vidéke (1906) jún. 7.

⁸⁶ Ady, A piaristák. Budapesti Napló (1906) máj. 11.

⁸⁷ Jász, Képek a búcsúról. Szeged és Vidéke (1906) aug. 5.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Vö.: Baróti Dezső egyetemi előadásai.

⁹¹ —ás: Aranyzárnyú kacsák. Máramarosmegye (1907) jún. 28.

⁹² a Juhász Gyula, A betlehemi csillag. Szeged és Vidéke (1907) dec. 25.

⁹³ Szeged és Vidéke (1906) febr. 25.

⁹⁴ Szeged és Vidéke (1906) ápr. 15.

Szegény ember dolga csupa komédia!
 Nyakunkon a római imperátor,
 A papi fejedelmek, a kurátor,
 A tizedes, a százados, a legátus,
 Irástudó és Pontius Pilátus.
 Nyolc boldogság jut itt csak a szegénynek,
 Meg a mennyország! Az úré az élet!
 Jézus Péterre néz. Jézus nem válaszol.
 Eszébe jut egy koldus ács valahol.

Ady „A nagyranőtt Krisztusok” c. verséhez hasonlóan a vallásos elemek, néhol szatirikusan, itt szociális problémákat fejeznek ki. A „Primavera” c. önéletrajzi jellegű vers szintén profanizálja a kolostori hangulatot, de itt már nem szociális, hanem szerelmi mozzanat alkalmazásával. Inkább mondható vallásosnak a „Kalazanti szent József emlékezete” c. vers, melyet Juhász 1907. febr. elsejére, a piaristák ünnepére írt,⁹⁴ azonban véleményem szerint ez a rendkívül gyenge, fáradt vers kényszerfeladat eredményeként született, és optimizmusa, problémátlansága rendkívül sokat veszít őszinteségéből, ha meggondoljuk, hogy a vers megírása után egy héttel öngyilkosságot kísérelt meg költője.

A szatirikus hangulat előidézése, valamint a vallásos illúziók szétrobbantása mellett (az utóbbira legjobb példa a „Fekete misék”) legtöbbször mégis az életről való lemondás hangulatát fejezik ki a vallásos eredetű művészi eszközök. A versek e típusára a legjobb példa a már említett „Flagellánsok éneke”, de könnyen kiemelezhető ez „A hegyi beszéd” és a „Szűzek” c. versekből is.⁹⁵

Két versben maga Juhász is vallásos költői eszközeiről: „Hiszem, hogy a művészet tiszta vallás” — írja a „Gotterhalte” c. versben,⁹⁶ de még világosabban a „Himnusz az emberhez”-ben.⁹⁷

*Tudjátok-e, hogy mi az ember?
 A por és végtelen fia,
 Istent teremtő csodaszellem,
 Utód az isten örökén!*

A fentiek alapján világos, hogy a fiatal Juhász Gyula költészetében erős vallásos hangulatot keresni hiba lenne, a vallásos elemek csupán költői eszközök. Világnézetét vallásos befolyás csak annyiban éri, amennyiben innen kölcsönzi tolsztojánus közvetítéssel a szeretet hitvallását. Főleg akkor erős ez nála, amikor kezd benne megfogalmazódni Nietzsche filozófiájának kritikája, amikor elveti Nietzsche szélsőséges individualizmusát, harcmorálját. Láttuk azt is, hogy nem a mindenkinek megbocsátó tolsztojanizmus ez, hanem van benne valami Ady „Szeretném, ha szeretnének”-gondolatából. A fiatal Juhász is átéli az „én izolációjának” érzését, melyet Lukács György fejtett ki elméletileg, de, mint a nagy művészek, ebből a helyzetből ő is igyekezett kiutat találni. A tolsztojánus szeretetvallás gondolata jó volt erre. Ez a tolsztojanizmus, amellet, hogy Tolsztoj eredeti tanításai felé való visszaférés vonásait is mutatja, itt-ott deista szemléletbe is átszap, nem élesen körvonalazott, határozottan megfogalmazott eleme Juhász világnézetének. Ennek erős hatása csak a forradalom éveiben halványul el. Erre mutat egy forradalom előtti verse:

*Hogy Nietzsche, zengvén túlsó ormainkrul,
 Csak lágyuló agy, mely bomlásnak indul.
 Hogy Krisztus, függvén az örök keresztén,
 Magán se tud segíteni, elesetten...*
 (Tudom már...) (Ez az én vérem. 1919.)

Ez azonban semmiképp sem jelent végleges leszámolást, sem Nietzschevel, sem a tolsztojanizmussal, mert egészen élete végéig kimutatható valamelyes nyoma mindkét filozófiának. Természetesen nagy változáson megy át Juhász Gyula és a vallás viszonyának problémája is, a Nietzsche-hatás kérdése is, ennek vizsgálata azonban már túlmutat feladatunkon.

⁹⁴ Ismeretlen vers az iskolai értesítőben.

⁹⁵ A Hét (1905) nov. 5., 1905. dec. 8.

⁹⁶ Szeged és Vidéke (1905) jún. 29.

⁹⁷ Budapesti Napló (1905) dec. 31.

Juhász Gyula máramarosszigeti publicisztikáját vizsgálva, az első megállapításunk az lehet, hogy — mint világnézetében — itt sincs határozott, éles profil. Nem szecessziós átlagművész mégsem, mert munkásságában már ekkor jóval több a haladó, előremutató mozzanat, mégis jellemző publicisztikájára is az a nagyfokú ellentmondásosság, „kétlelkűség”, ami világnézetére, melyen, mint már említettem, a Négyesy-órák és a pesti egyetem összes szellemi áramlatai meglátszanak. Társadalmi, politikai kérdésekről alig van cikke: ez inkább Kosztolányihoz és Babitshoz viszi közel, és Adytól való távolságát mutatja. Érthető is ez, hiszen a „modern művész”, már nyugati hatásra is, irtózik ekkor a napi politikától, különösen irtózott Juhász Gyula, aki a félgymartati, félfeudális Magyarországon nem található legális politikai erőt, melyhez csatlakozhatott volna. A Szociáldemokrata Párt jobbszárnyának is szerepe volt abban, hogy elég későn találta meg az utat a munkásosztály felé.

A politikai cikkek viszonylagos kis száma ellenére azonban Juhász publicisztikája rendkívül sokszínű, akár tematikai, akár műfaji szempontból nézzük. Egységes, határozott, ellentmondásoktól mentes elvi vonal nincs ezekben a cikkekben, csupán egy általános jellemzőt figyelhetünk meg: az újnak, a modernnek akarása, a társadalmi és művészi megújulás igénye, és harc a konzervatív, akadémikus művészi szemlélet és gyakorlat ellen. „Egy bizonyos: mi, fiatalok, tisztelet a kivételnek, úgy általában műveltebbek vagyunk, mint irodalmi apáink... az új nemzedék, a Cholnoky Viktorok, a Szini Gyulák, az Ady Endrék, a Kosztolányi Dezsők, egyszóval a művelt, nyugatot járt fiatalok égisse alatt áll; itt nem lehet többé szerelmes sóhajokkal és enyhe mélabúval utat törni; itt tudni és mérni kell!”⁹⁸ Egy Ambrus-kötet bírálatából idéztem az előbbi sorokat, mely egyúttal arra is rámutat, hogy Juhász ekkor még nem lát túl éles különbséget az Ady- és a Kosztolányi-típusú írók között, másrészt az is meglátszik, hogy nem látja elég világosan a magyar irodalomban jelentkező úttörés társadalmi összefüggéseit. Erről vallott nézete inkább a Nyugaton divatos magyarázatnak előhírnöke: a városi polgári élet fejlődésével magyarázza az új, modern irodalmat: „Most határozottan győzött a városi poéta és a városi poézis... Akadnak még jó lelkek, akik elsratják a pusztá költészetét, a szomorúfűzfákat és a csárdát... De hiába, a fejlődés diadalszekerét megállítani nem lehet. Eléje fekhettek a sápadt trubadúrok az új élet automobiljának, de az ő bordájuk bánja meg! Hiába, a mai költő nem örült és nem szent többé, csupán egy előkelő szellemű, igen művelt ember, aki szebben ír, mint a többiek.”⁹⁹ Irodalmon belüli tényezőkből vezeti le a modern író típusát, és nem jut el a problémák Adyhoz mérhető világos látásáig. A korban egyedül Ady tudta csak zseniálisan meghatározni az új irodalom társadalmi bázisát, ő látta meg egyedül az összefüggést „az új irodalom és a szocializmus magyarországi felnövekedése” között, ő vette észre egyedül azt a hatalmas népmozgalmat, melynek talájan a Nyugat mozgalma létrejött.¹⁰⁰ Ugyanakkor meg kell állapítanunk azt is az Ambrus-kritika vizsgálatakor, hogy mutatható ki valamelyes fejlődés a modernség meglehetősen tisztázatlan fogalmát tekintve, Juhász egyetemi éveitől Máramarosszigetig. A modernség programját már nemcsak a konzervatív akadémizmussal állítja szembe, hanem a századvég kissé szentimentális, Heine dalain felnövő és A Hét írói stílusán tanuló, Reviczkyt tisztelő, de már megcsontosodó írói iskolával is. Az egyetemen még hajlandó volt Reviczky költészetét a legmodernebb költészetnek elismerni.¹⁰¹ Főleg Ady úttörésének, Ady hatásának tudható be, hogy Máramarosszigeten már szétválasztja a modernség és passzivitás fogalmát, és az igazi modernséget elképzelhetetlennek tartja egy aktivista szemlélet nélkül. Persze ez a fejlődés sem mentes ellentmondásoktól, elég, ha itt költészetére utalok, melyben még mindig igen elevenen él Reviczky költői hangjának hatása.

Az a modernség, melyet Juhász írói programul jelöl meg az Ambrus-kritikában, nemcsak abból a szempontból homályos, hogy nem látja konkrét összefüggését a „szocializmus magyarországi felnövekedésével”. A máramarosszigeti Szilágyi-körben előadást tartott a modern líráról. Az előadás pontos szövegét nem ismerjük, de a lapok ismertetései alapján valamennyire rekonstruálni tudjuk. Juhász kiindulópontja a „fin du siècle” irodalmának megítélésénél Nietzsche esztétikája volt: a Parnasse költészetét az apollói vízió, Verlaine és Rimbaud szimbolizmusát pedig a dionysosi mámor megfelelőjének állította be. Baudelaire — szerinte — mindkét magatartás elemeiből merít, valahol közepén áll. De — és ez a lényeges most a mi számunkra — ennél a költészetnél modernebbnek tartja Kipling líráját, épp a fejlettebb valóság kritériumánál fogva: „Kipling versei az angol imperializmus hatalmas

⁹⁸ Juhász Gyula, Új nemzedék. Egy Ambrus-kötet margójára. Máramarosmegye (1907) jún. 7.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Ady, Irodalmi háborgás és szocializmus. Szocializmus (1908) 1. sz.

¹⁰¹ Juhász Gyula, Reviczky Gyula. Virágfakadás (1905) ápr. 1.

himnuszai. A modern haladás *legkiválóbb* (Az én kiemelésem. GF.) poétája ő.¹⁰² Tehát azt a társadalmi haladást, melyet az új irodalom keletkezési alapjául tekint; sem látja világosan, és ebben van Juhász modernség-fogalmának másik gyengéje. Nem veszi észre azt az optikai csalódást, mely a legtöbb magyar írórt megtéveszti, tudniillik hogy a citoyen már megtagadta saját forradalmi múltját, nem tudja szelektálni a nyugati kultúrából azokat az elemeket, melyek már nem egy fejlődő társadalom eszméi, hanem egy bomló kor bomlástermékei. Csupán homályosan, túl általánosan utal erre a modernség és magyarság szintézisének írói programjával, ami a nyugati művészeteknek a magyar valóságon történő korrigálását jelenti, azonban ezt csak akkor tudta volna gyakorlatilag megvalósítani, ha felismeri a polgári társadalom objektív szerkezetét, azaz eljut a marxizmusig. Annak ellenére, hogy a modernség és magyarság szintézisének programja gyakorlatilag nem sok pozitívumot eredményezett, mégis igen haladó, előremutató mozzanatként kell értékelnünk. Ennek a jelszónak felvetése nemcsak válasz a konzervatívok támadásaira, melyekben a modern írókat hazaárulóknak titulálják, hanem egész írói pályáját átfogó és irányító igény is. Ez a nézet viszi közelebb már a fiatal Juhász Gyulát is Adyhoz, mint Kosztolányiékhoz, ez a nézet eredményezett sok esetben igen haladó magatartást, ami publicisztikájának alábbi elemzése során közelebről is meg fog világosodni.

A nyugati kultúrát korrigálni a magyar valóságon: ez az elv jelentkezik a Thália-vitában is. Strindberg: „Az apa” c. drámáját bírálva polemizál Juhász Márkus Lászlóval, a társulat fiatal rendezőjével. A strindbergi nőgyűlölet, ami végső fokon Nietzsche vezethető vissza, a nőemancipáció haladó társadalmi mozgalmának reakciójaként uralkodott el a polgári drámában. Juhász a magyar valóságtól indul el, élesen bírálja Strindberg nőgyűlöletét és a Tháliát, mert a magyar társadalmi igényeket nem veszi figyelembe.¹⁰³ Itt a Thália igen lényeges gyenge oldalára mutat rá, kissé kozmopolita jellegére, ha el is ismeri a vállalkozás forradalmi jelentőségét a magyar színházi kultúrában. Igen érdekes, hogy a Thália-társasággal kapcsolatban előbb megvizsgált szempont, tehát a nemzeti látásmód mellőzése miatt nem tud teljesen azonosulni a polgári progresszióval sem.¹⁰⁴ Jászi Oszkár és Róbert Jenő támogatja a Figyelőbe írt cikkekért, melyekben nem ismerik el a magyar kultúra nagy értékeit, és kritikátlanul hajbókolnak a nyugati polgári kultúrák előtt. Juhász programja: szintézisbe hozni a modernséget a magyarsággal — tehát nemcsak a Kisfaludy Társasággal állítja szembe, hanem elválasztja őt a Nyugattól „l'art pour l'art” szárnyától éppúgy, mint a doktriner polgári radikalizmustól, és Ady táborába sorolja. „Új és magyar” egyszerre Ady hangja is, elég csak az „Új versek” prologójára utalnom. Ugyanakkor viszont az is igaz, hogy Juhász ekkor még nincs olyan messze világnézetét és költészetét tekintve Kosztolányiékától, mint mondjuk a 20-as években, programjának épp e tisztázatlan, általános jellege, gyakorlatiatlansága miatt.

Az előbb már láttuk, hogy Juhász Gyula a kapitalista fejlődés reflexének tartja a modern irodalmat. A polgári progresszióval, ha bírálja is idegenszerűsége miatt, sokban azonos elveket vall. A Társadalomtudományi Társaság 1906-ban lefolyt vitájában a szociológia és a politikai viszonyáról — a Jászi- és Somló-féle radikálisabb baloldalhoz csatlakozik. De már kezdetlől fogva ellentmondásosnak látja a polgárság forradalmi szerepét, leválasztja róla az újjazdag lipótvárosi réteget, mely kultúraellenes, legfeljebb Herczeg Ferencet olvas, és képtelen bármilyen haladásra.¹⁰⁵ A munkásosztályhoz azonban csak jóval később jut el, esetenként egy-egy versben,¹⁰⁶ szorosabb kapcsolatba azonban csak Szegeden, a forradalmak idején és különösen a fehérterror éveiben kerül a munkássággal.

Publicisztikája kezdetlől fogva helyesen reagál a század első évtizedének legvitatottabb művészi problémáira, a modernség és magyarság irányzatainak minden összeütközésére. Világosan látja az irodalomban és művészetekben folyó harc frontjait. Megállapítja, hogy annak, ami az irodalomban Ady zászlaja alatt történik, a zenében Bartók és Dohnányi, a festészetben Márfy, Gulácsy és az „Ifjúság csapata”, színművészetben pedig a Thália tevékenysége felel meg. Szinte ujjong, mikor az akadémikus szobrászok tervei helyett Szamovolszky tervezetét fogadták el a Szabadságharc-szoborra.¹⁰⁷ Ez a gyakorlati, harcos, polemikus kedv arra mutat, hogy az ő modernsége korántsem bezárkózás egy arisztokratikus szépségkultuszba, hanem harc is a hivatalos irányok és intézmények ellen. Elég legyen erre egy színikritikáját példának hozni. 1906 december utolsó napjaiban jászolta a szegedi szín-

¹⁰² Juhász Gyula a Szilágyi-körben. Máramarosmegye (1907) máj. 3.

¹⁰³ Juhász Gyula, Strindberg tragédiája: Az apa. Egyetemi Lapok (1905) márc. 26. Vö.: Juhász Gyula: Modernség és magyarság. Válasz Márkus Lászlónak. Egyetemi Lapok (1905) ápr. 2.

¹⁰⁴ Juhász Gyula, Jászi Oszkár és Róbert Jenő. Virágfakadás (1905) szept. 15.

¹⁰⁵ Juhász Gyula, Fővárosi és vidéki stílus. Szeged és Vidéke (1903) jún. 21.

¹⁰⁶ Dehmel, A munkás. (fordítás) Szeged és Vidéke (1906) nov. 18., Meunier. Budapesti Napló (1907) ápr. 12.

¹⁰⁷ —ász: Szamovolszky. Máramarosmegye (1907) jún. 14.

ház Vágó—Szávay „Szép Ilonka” c. daljátékát. Juhász keményen megbírálta a darabot, de bírálata nemcsak irodalmi, hanem politikai szempontokat is figyelembe vett: „... ezek az új magyar daljátékok sem egyebek, mint az echt német szentimentalizmus magyarításai... Az idillben az a szép, hogy tűnő, elsuhanó, mint egy szép álom... a mézből elég egy kanál, de egyszerre egész bödön mézet elfogyasztani — ez sok egy estére.”¹⁰⁸ Kritikája egyszerre irányul a sekélyes, konzervatív irodalom és a Bécsset kiszolgáló kultúrpolitika ellen. A „Szép Ilonka” kritikája egyúttal felveti a magyar és az idegen kultúrák viszonyát is. Juhász modernisége sehol sem érintkezik a kozmopolitizmussal, a nyugati irodalmakban is értékel, igyekszik — több-kevesebb sikerrel — megvalósítani ezen a téren a „modern-magyar” követelményt. Erre vonatkozóan igen tanulságos megvizsgálunk viszonyát az École Parnassienne-hoz.

Juhász 1905 tavaszán ismerkedik meg ezzel a költői iskolával. Cikket ír Herediáról, akinek csodálja formaművészetét, és mintha erősen hatása alá került volna.¹⁰⁹ Ennek alapja kétségkívül az, hogy Juhász nagy ifjúkori problémáját, a tudomány és művészet ellentmondását Heredia egyféléképpen meg tudta oldani. Kétségtelenül Heredia hatása is szerepet játszik abban, hogy eltávolodik a schopenhaueri esztétika dekadens tételeitől, melyek a művészetet „a dolgoknak az okság tételétől függetlenül való szemléletmódjának” nevezik, a megismerést és a művészetet pedig abszolút ellentmondásba állítják egymással. Egyúttal azonban Juhász — nem publicisztikájában elsősorban, hanem költői gyakorlatában — igen hamar eltávolodik a parnasszista művészi ideáloktól. Az „impassibilité” póza csak néhány korai versben van meg, elsősorban a görög szonettekben (Milói Vénusz, Heraklész, Szokrátesz, Fidiász a népek, Phaeton),¹¹⁰ melyeket 1905 második felében írt, de ezek sem objektívek történelmi szempontból, mert hiszen például a Heraklész főmotívuma, az ellenségeken való győzelem, modern filozófiai probléma Nietzsche-nél, a Milói Vénusz pedig a megvalósulatlan szépség dekadens témáját fejezi ki. (Itt csak Wilde „Dorian Gray”-jére utalok ebben az összefüggésben.) Az ilyen típusú versek tartalmát vizsgálva, a továbbfejlődés két irányban megy végbe: egyrészt az objektív felszínt áttöri a szubjektív érzés, mint például a „Klytemnesztrá”-ban,¹¹¹ másrészt, a versek másik csoportjában, megmarad az objektivitás, de ez egyre nagyobb teret enged a magyar táj reális ábrázolásának. Az ilyen versekben a magyar táj nem olvad fel a korban divatos impresszionista hangulatban, hanem az ábrázolásmódot lírai realizmus jellemzi. Igaz, Heredia verseiben is sűrűn előkerül a francia táj, de Juhásznál az egész vers át van fűtve a magyar táj szeretetével, nem olyan objektív, nem olyan hideg, mindig ott van az ember. Erre példa lehet a „Shakespeare”¹¹² vagy a „Hegyi beszéd”,¹¹³ ahol már Juhász szempontjából sem a történetiség a lényeg, hanem a táj hangulata. Vagy nem a szegedi táj ábrázolása a lényeges például a „Shakespeare estéje” című versben, mintha a szegedi festők képein látnánk?¹¹⁴

*Az országúton kőszá álmok járnak,
Danol a szél, halódik a határ,
Járnak az árnyak, vége van a nyárnak,
Már itt az ősz és itt az este már.
A kandallóban sírnak már a gallyak,
Künn a tarlókon kárognak a varjak,
Nyárnak halála: árnyak élete.
Vilóás alkony opálos színekkel...*

Itt már csak halvány keret Shakespeare estéje. Ez a tartalomban jelentkező kitérő irányú fejlődés már a görög szonettek írásának időszakában megindul. Ez a folyamat formai síkon is tükröződik. Az „Ovidius”¹¹⁵ például nem szonettformában van írva, mint ahogy a „Madách”¹¹⁶ sem, pedig tartalmilag az előbb tárgyalt versektől nem sokban különböznek. Itt látszik meg a parnasszista szonettforma felbomlása. Ezzel párhuzamosan az objektív természetfí szonettformát objektív póz nélkül, igen szubjektív jellegű lírával telíti az „Új szonettek”-ben és a „Primaverá”-ban.¹¹⁷ Ezzel nem mechanikusan kezeli a világirodalmi hagyományokat, hanem a magyar valóság igényeinek megfelelően átfőmálja, ami megfelel a modernség és magyarság egységes követelményének.

¹⁰⁸ Juhász Gyula, A romantika csődje. Szeged és Vidéke (1906) dec. 30.

¹⁰⁹ Virágfakadás (1905) okt. 1., Szeged és Vidéke (1905) okt. 8.

¹¹⁰ Szeged és Vidéke (1905) júl. 6., Budapesti Napló (1905) aug. 13., Budapesti Napló (1906) jan. 14., Budapesti Napló (1905) júl. 24., Budapesti Napló (1905) nov. 26.

¹¹¹ Budapesti Napló (1905) aug. 18.

¹¹² Virágfakadás (1905) aug. 15.

¹¹³ A Hét (1905) nov. 5.

¹¹⁴ Magyar Szemle (1906) máj. 31.

¹¹⁵ Budapesti Napló (1906) ápr. 5.

¹¹⁶ Magyar Szemle (1906) júl. 12.

¹¹⁷ Budapesti Napló (1906) ápr. 15, Magyar Szemle (1906) máj. 3.

Juhász Parnasse-szal való viszonyában a fejlődés későbbi szakasza új sajátságokat mutat fel. Abbahagyja a görög, tehát idegen témájú szonettek írását, és tárgyat a magyar történelemből vesz. 1906 elején írja a magyar szonetteket,¹¹⁸ melyekben az előbb elemzett két fejlődési irány egyesül. E szonettek szubjektívek annyiban, hogy Juhász személyes hazaszeretetének érzése fűti át őket, másrészt objektívek is, mert a nép, a nemzet történelmi problémáinak reális kifejezései, a magyar táj hű ábrázolásai. Ezt a fejlődést figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a Parnasse Juhásznál jelentkező hatását nem lehet egyértelműen negatívnak értékelni. Ami káros volt e hatásban, mint például a valóságtól elforduló művész arisztokratikus magatartása, azt Juhász hamar levetkőzte, viszont bizonyos vonatkozásban ennek a hatásnak az a szerepe is megvolt, hogy hozzáegíthette Juhászt a valóság és a magyar táj, a dolgozó nép reális ábrázolásához. Hogy Juhász genre-képei nem pusztán Petőfi és Arany költői módszerének sablonoktól mentes követése, hanem a Parnasse objektivitásának is van szerepe benne, bizonyítja az első ilyen típusú vers, a „Maris”, melyben még világosan meglátszik, tisztán elkülönül a népi-realista és dekadens jelleg. Természetesen ki kell itt emelni a szegedi táj, a szegedi parasztság megismerésének nagy fontosságát is, ami alapjául szolgált a „Maris”-féle versek dekadens rétege eltűnésének. Minél inkább előtérbe kerülnek verseiben a nép reális problémái, annál sikeresebben valósul meg a jó ideig homályos és általános „modern-magyar” program. Ennek teljes kibontakozása azonban csak 1918 és 1925 közötti irt forradalmi verseiben következik be.

Csak a Parnasse-szal fent elemzett viszonya alapján lehet megérteni Juhász kritikáját Kosztolányi első kötetéről.¹¹⁹ Ebben a bírálóban parnasszista városi poétának, magyar Herediának állítja be a fiatal Kosztolányit. De Juhász itt már elvi alapon bírálja ezt a magatartást, ha el is ismeri művészi voltát: „Érzéseit egy kissé arisztokratikusan lepezgeti, de majd megtanul ő még istenigazából zokogni és ujjongani is! Előtte áll a jövődő és az élet.” Nagyon hasonlítanak ezek a sorok arra, amit Ady tanácsolt két évvel ezelőtt egy levelében a fiatal Juhász Gyulának: „Ott fenn, a nagy intellektus bérénc vágja magát a földre bátran. Ne rösteljen csecsemő lenni. Rúgjon, ordítson, reszkessen, kísérteket lásson, gügyögjön, bocsássa, ejtse magát vissza a mi gyerekkorunkba . . . Ebből lesz aztán a vers.”¹²⁰ Ady hatása mellett azonban más tényező is szerepet játszott abban a bíráló magatartásban, melyet Juhász 1907-ben a Parnasse-szal szemben tanúsít.

Ha megvizsgáljuk Máramaroszigeten irt verseit, megfigyelhetjük, hogy szinte teljesen hiányzanak az olyan versek, melyek a parnasszista hagyománnyal összefügnének. Juhász Máramaroszigeten oly eleven közelségbe került a kegyetlen valósággal, annyira elszakadt az intellektuális problémáktól, hogy líráját e vidéki magányban egy melankolikusabb és egy harcos hang váltakozása tölti meg. Ugyanez jellemző létéai, szakolcai éve alatt irt verseire is. A Parnasse-hatás nyomai csak a jóval intellektuálisabb környezetet biztosító Nagyváradon látszanak meg majd ismét erősebben.

A Parnasse-tól való eltávolodásnak másik indítéka a nemzeti költő hivatástudatának átérése. Versben a „Magyar elégia”, prózában pedig Zichy Jenő halálára irt nekrológja fejezi ezt ki.¹²¹ Juhász bírálja Zichyt, mert nem vett részt a nemzeti küzdelmekben, nem volt harcos egyéniség, hanem személyes jóléte kedvéért megalkudott: „Szépen élni manapság, amikor — mint Schopenhauer mondja — Erosz is mérgezett nyilakkal ló, amikor az élet valósággal rászakad a szenvedő emberre: valóban ez a legnehezebb művészet minden művészetek között . . . Nagy úr volt, és nem volt túlságosan nagy szíve: ezért tudott valahogy boldog lenni ezen az egyre jobban hidegedő sárteken” — írja, nem minden ironia nélkül. Ez a kritika — ha visszajára fordítjuk — Juhász nézete a művész, a költő egyéniségéről, magatartásáról. Azonban ezt a magas követelményt még az erősebb egyéniségű Ady sem tudta töretlenül megtartani, Juhászt pedig sokkal könnyebben letörik a magyar ugar fájdalmas visszasságai: „Nem tudok én már többé márciusi ódát írni . . . úgynevezett hazafias drámák legszentebbnek tűnő szövegei és a törtető kor száz szürke és szürkítő hétköznapja után nagyon nehéz a múlt ünnepeinek pirosságába izzani . . . Ez a mai nemzedék már fáradt a hosszú bolyongásban, és semmi kedve új hegyek új ősvényére térni.”¹²² — „Márciusi dal” c. cikkében. Ha összevetjük ezt a cikket máramaroszigeti tartózkodásának második hónapjában irt két Rákóczi-verssel, lemérhetjük azt a káros hatást, amelyet a vidéki elszigeteltség, provinciális befeléfordultság tett a költőre. Ez a negatív hatás azonban mégsem eredményezi a dekadens céltalanság kialakulását: „. . . sehoh egy igazi mag a káoszban, amely új ideál, új bálvány. Beteg és jóságos lelkek dadognak az emberről, de ez minden és semmi. A márciusi ifjúság

¹¹⁸ Gellért püspök, Géza, Mathias rex. Budapesti Napló (1906) febr. 4.

¹¹⁹ Négy tal között. Szeged és Vidéke (1907) máj. 26., és Máramaros (1907) jún. 2.

¹²⁰ Ady levele Juháshoz, 1905. júl. 30-án. Közli: Fetter Gyula. Új Elet (1922) dec. 20. Vö.: Madácsy: Ady, Juhász és a Tűz. Tiszatáj (1949) I. sz.

¹²¹ Szeged és Vidéke (1906) dec. 28.

¹²² Szeged és Vidéke (1907) márc. 15.

hívó rajongása, bizó ereje sehol." (Uo.) Fájdalmas jankiáltás, a dekadens betegség elvetése és az új ideál igénylése együtt adja e cikkének lényegét.

Ha a máramarosszigeti környezet hatását vizsgáljuk Juhász publicisztikájában, mindjárt szembetűnik egy 1907 tavaszán, öngyilkossági kísérletével párhuzamosan jelentkező hullámvölgy, letörés. Ebben a szakaszban a harcos, kritikus hangot egy fáradtabb, tragikusabb, pesszimistább hang váltja fel. Az ilyen letörések a fiatal Juhász Gyulánál igen rövid ideig tartanak, sokszor már a cikk végén kimutatható valami kibontakozás. A „Levél Halmi Bódognak” c. cikk¹²³ egy ilyen pesszimista hullám irodalomelméleti síkon való kifejeződése, egy, dekadenciához igen közelálló művészetszemlélet megfogalmazása: „A művészet elvérzett élet, megölt élet, feltámasztott élet. A művészetben az élet legyőzött, túlhaladt valami... a művészet hideg, rideg elefántcsonttorony. Oda a szerelemnek sóhajtása csak mint merő ritmus törtet fel, oda a küzdő, a vergődő élet ezer színe csak mint harmónia verődik fel.” Az étellel szemben a művészet elsődlegességét hirdetni — a dekadencia ábécéje. Ez a dialektikus, de dekadens művészetszemlélet azonban nem általános és nem mély a fiatal Juhásznál. Ezt a cikk keletkezési körülményei is igazolják. Ez a cikk Halmi Bódog helybeli újságíró szerelmi témájára novellájára válasz. Mintha Strindberg és Weininger hatása alatt állna, ami meglepő Juhásznál. Ennek a nőgyűlöletnek alapján kifogásolja, amiért konkrét szerelmi érzéseket fejezett ki Halmi említett novellájában, ehhez kellett a dekadens esztétika bizonyító anyaga.¹²⁴ Az az életrajzi tény, hogy Juhász ekkor már szerelmes valakibe Máramarosszigeten (a cikk is egy szerelmi hullámvölgy kifejeződése lehet), és hogy egy ilyen cikk megjelenése után három napra megjelenik Juhász verse egy konkrét szerelmi témáról,¹²⁵ kétségtelenné teszi, hogyha voltak is dekadens vonások Juhász esztétikájában és költészetében, ilyen abszolút dekadens esztétikát nem lehet komoly tényezőként figyelembe venni költői és világnézeti fejlődésében. Sokkal juhászgyulásabb, szubjektíve átértettebb az a portré, melyet a „gallus Gorkijról”, Richépinről rajzol, melyet nyugodtan önarcképnek is lehet tekinteni: „Sokat koplalt, de egy belső tűz mindig melengette, egy távol fény mindig csalogatta...”¹²⁶ De a „l'art pour l'art”-os cikk, a Halmi Bódognak írt levél végén is van egy figyelemre méltó mozzanat, mely már a kivezető utat is megmutatja a dekadens céltalanságból, amely, ha elég halványan is, elveti a cikkben általa hirdetett dekadens magatartást: „De az igazi par excellence művész igazi képviselője a mi szalontai jegyzőnk, Arany János, aki az élettől félrehúzódva, de közel hozzá (Az én kiemelésem. GF.) lesi, várja az élet hangjait szűz szent Margit álomvilági szigetén.” (Uo.) Azért mondtam ezt a megoldást halványan, mert Juhász rakta le Arany nyugatos értékelésének alapjait. Az irodalomtörténet Babitsnak tulajdonítja az Őszikék „dekadens” Arany Jánosának felfedezését és túlhangsúlyozását, valójában Juhász Gyula ezt már jóval Babits előtt elvégezte Arany-tanulmányában és szakdolgozatában, amely, sajnos, elveszett.¹²⁷ Ez a mozzanat szintén közelíti Babitshoz, és ellentmondásossá teszi a fiatal Juhász Gyula helyének pontos kijelölését az új irodalom táborában.

Juhász máramarosszigeti publicisztikájában e fáradt, lemondó, kissé pesszimista gondolatmenet mellett azonban jelentkezik egy harcosabb, erőteljesebb társadalombírói magatartás is. Cikkjei egy csoportjában érvényesül az az aktivista szemlélet, melynek gyökereire fentebb már rámutattunk. Harca a szociális igazságtalanságok ellen, intenzitását tekintve, persze nem mérhető Adyéhoz, sőt még elszórtabban jelentkezik, mint Szegeden vagy Nagyváradon írt cikkeiben,¹²⁸ mégsem elhanyagolható mozzanat ez sem.

1907 márciusában egy orosz terrorista nő, Leontyev Tatjana Interlakenben Durnovo orosz miniszter helyett tévedésből Müllert, egy német bankárt gyilkolt meg. A bíróság előtt tanúsított elszánt magatartása egész Európa közvéleményét foglalkoztatta. Juhász, erről írt cikkében, nem az érdekes romantikát fedezi fel, hanem az igazság harcosának tragédiáját: „Nem érdemes az igazság kámszáját magunkra öltetni és prédikálni, mert az emberek, a többi emberek csörgőspikát nyomnak a fejünkbe, ha le nem nyiszálják, szegényt.”¹²⁹ Mintha a Schmitt Jenő társaságának anarchista hatása élne tovább Juhászban.

Egy másik cikkében a pesti diáknyomorrról ír.¹³⁰ Poétikus, meleg, résztvevő hangon jeleníti meg pesti diákeveinek keserű tapasztalatait. A személyes élmény, melyet felfrissített május 20-i pesti látogatása, ott bujkál minden mondatában, ahogy az ingyenebédokról, a könyvtári melegedőkről, zálogházakról és korgó gyomrok vágyairól ír, melyek hiába szállnak

¹²³ Máramarosmegye (1907) ápr. 17.

¹²⁴ Halmi Bódog válaszában igazat ad Juhásznak. Válasz a levélre. Elefántcsonttorony Jávör Györgynek. Máramarosmegye (1907) ápr. 24.

¹²⁵ Egy ing a szárítón. Szeged és Vidéke (1907) ápr. 20.

¹²⁶ Szeged és Vidéke (1907) jan. 6.

¹²⁷ Juhász Gyula, Arany János. Virágfakadás (1905) szept. 1.

¹²⁸ Gondolok itt a Tetemrehívás c. vezércikkre: Szeged és Vidéke (1906) aug. 3.

¹²⁹ Jávör György, Leontyev Tatjana. Máramarosmegye (1907) máj. 24.

¹³⁰ Juhász Gyula, A másik Ház. Máramaros (1907) máj. 23.

a magyar delibáb, egy nagy diákotthon felé. De e hangulat mögött megmutatja a szociális problémákat is, sőt felveti a felelősség kérdését is, bírálja az uralkodó osztály politikáját.

Politikai cikket ifjúkorában keveset ír, jobbára csak szerkesztői megrendelésre.¹³¹ Máramarosszigeten csak egyet találunk ilyent, Apponyi reakciós iskolatörvényéről.¹³² De ez a cikk is elárulja, miért. Kifejti Juhász, hogy az egész magyar politikai életet a „húsozfazék” körüli elhelyezkedés mozgatja. Neki ez a politika nem kell. Ellenzéki, de az ő ellenzékiességét senki nem képviseli a parlamentben. Ezzel régi magatartását is bírálja, 1903 nyarán, a koalíciós nemzeti ellenállás idején vallott nézeteit. Érdekes azonban, hogy amikor Juhász elítéli a kormányzó klikket, személy szerint Apponyit kitűnő embernek, logikus elmének tartja. Ez a jellemző különbségtétel még radikálisabb hangú cikkeiben is fellelhető. A portugál királygyilkosságról írt cikkében, ha történelmi szükségszerűségnek tekinti is az esetet, mégis résztvevő hangon ír róla.¹³³ Az Apponyi-cikkben nem ismeri fel az iskolatörvény mélységeseen reakciós jellegét, talán a végrehajtás tapasztalatainak hiánya játszott ebben közre, de semmi esetre sem valami nacionalista beállítottság, hiszen ennek ellenkezőjét több cikk bizonyítja. „Magyar álmok” c. cikkében¹³⁴ elítéli mind a két végletet, Rákosi Jenőék sovinizmusát éppúgy, mint a Kabos Edék kozmopolitizmusát. Hazaszeretetét így fogalmazza meg: „Együtt érezni az emberiség minden nagy, nemes törekvésével, és tudatosan fejleszteni a nemzeti hagyományokat”. (Uo.)

Hogy Juhásznál a kritika személyes éle nem olyan jellemző, mint például Adynál, ebben, azt hiszem, a tolsztojanizmus hatásának nyomait kell keresnünk. Erre mutat az alábbi idézet is: „... a sírhalmok e szomorú völgyébe néhányan arany bölcsőben, néhányan istállóban, renetegesen sivar hajlékban bekukkanunk, hogy rövid vergődés után egyformán megáppadva és letörve Hádész sötét kapuján kopogtassunk.”¹³⁵ Az emberek közti szociális különbségtétel elvetése azonban már átvezet a fiatal Juhász Gyula és a nietzschei filozófia viszonyának problémájára.

Nietzsche filozófiájának ismerete 1905 áprilisától látszik meg Juhász lírájában és publicisztikájában. Irodalomtörténetírásunkban még tisztázatlan kérdés Juhász és Nietzsche viszonya. Szükségessé válik tehát ennek a kérdésnek alaposabb megvizsgálása. Tudjuk, hogy az egyetemen Juhásznak állandó olvasmánya volt az „Így szólt Zarathusztra”, sőt őt fejezetet le is fordított belőle, és fordítását csak Máramarosszigeten hagyta félbe. Ez a tény is figyelmeztet, hogy Nietzschehez való viszonya állandóan változott, és nem lehet valami állandóságra általánosítani abból, hogy minden évben megemlékezett Nietzsche halálának évfordulójáról, éppúgy, mint később Adyéről, egy-egy cikkben.

Nietzsche filozófiája — Lukács György szerint — „az imperializmus indirekt apologetikája”.¹³⁶ Egyes álferradalmi nézeteinek alapja az, hogy az értelmiséget megakadályozza a marxizmushoz való közeledésben. Kétségtelen, hogy Nietzsche nagy hatással volt a század-eleji magyar értelmiségre, Juhászra, sőt még Adyra is, aki szintén előszeretettel használja a „Dél!” szimbólumot verseiben. Viszont Juhászra nem a nietzschei filozófia egésze hatott, hanem csak egyes elemei, melyek megfelelték a magyar valóság igényeinek. Bizonyítékul hadd soroljak fel néhány példát. A nietzschei etikából Juhász teljesen elveti a nőgyűlöletet. (Példa erre Strindberg-kritikája.) Juhászban soha nincs meg az egyéniség gőgje az Übermensch fókán, már jellemét tekintve sem. Azt hiszem, egy példa is elég erre, a „Florica” c. máramarosszigeti versből.¹³⁷ A költemény egy haldokló román leányról szól:

*Nem szólhatok. A nyelvünk idegen,
De ez a mély bánat rokon velem
Egy könnye tört rőt szempilláira,
De én megértettem, mit mond Florica.*

A tömeg megvetése, az új erkölcsi értékrend, melyben a bűn erény, mert az egyéniség korlátlan megvalósulása, a harc szeretete, a szeretetnek, mint emberi viszonyoknak tagadása — mind-mind teljesen idegen Juhász világnézetétől. Melyek tehát azok az érintkezési pontok, melyeken Juhász találkozik Nietzschevel?

Cikkeit tanulmányozva feltűnik, hogy Juhász a nietzschei filozófia szubjektíve haladó-nak érzett mozzanatait vette át. Még az egyéniség kultusza is konkrét társadalmi összefüggéseiben szerepel Juhász cikkeiben: „A hamis egyéniség és a hazug szabadság korában ez a

¹³¹ Ilyen: A kényszerzubbony. Szeged és Vidéke (1907) nov. 23.

¹³² Máramaros (1907) jún. 20.

¹³³ Juhász Gy., Megölték egy királyt. Szeged és Vidéke (1908) febr. 8.

¹³⁴ Szeged és Vidéke (1908) jan. 5.

¹³⁵ Juhász Gyula, Zichy Jenő halálára. Szeged és Vidéke (1906) dec. 28.

¹³⁶ Lukács György, Az ész trónfosztása. Bp. 1955. „Nietzsche”-fejezet.

¹³⁷ Szeged és Vidéke (1907) jan. 1.

nagy egyéniség hangsúlyozta legerősebben az egyéniség jogát.”¹³⁸ Ebből az egy idézetből is meglátszik, hogy Juhász nem előretekinve, nem a munkásmozgalom és a szocializmus ellen használja fel az egyéniség jogának eszméjét, hanem hátratekinve, pontosabban a jelenbe tekintve: ezzel tulajdonképpen a liberalizmust, illetve a forradalmi tartalmától megfosztott polgári ideológiákat bírálja. A polgári társadalom ellentmondásait támadja, a kapitalizmus egyéniségtípió, nivelláló jellegét, és ebben a vonatkozásban igen szoros szálak fűzik Juhászt a magyar valósághoz a nietzschei filozófia átvételével is. Erre mutat az is, hogy Juhász legkedvesebb Nietzsche-aforizmája ez: „A világ emberevők szigete. Ha egyedül élsz, magad eszed meg magadat, ha az emberek között élsz, ők esznek meg téged.”¹³⁹ Vágvölgyi András¹⁴⁰ a Nietzsche-hatást esztétikai síkra szűkíti le. Bizonyos, hogy Juhász Nietzschében a művészt is csodálja, sőt Goethe mellé emeli, és regényes élete legalább olyan hatást tett rá, mint filozófiája: „Nietzsche főműve: 'Így beszélt Zarathusztra' nem tudomány, hanem művészet. Egyéni dolog... Nietzsche Übermensch művészi minta, minden egyéniség ideálja.”¹⁴¹ De hogy Nietzsche nemcsak stílusával hat, maga Juhász bizonyítja: „A művészek, az emberiség igazi apostolai és prófétái értették meg őt leghamarabb és legjobban... Esméi a kor művészetében valósággal testet öltöttek.”¹⁴² Az egyéniség életkultusza, ami a kor konkrét viszonyai által megnyomorított ember konkrét vágya, és ezzel összefüggésben a görög világ szeretete: Nietzsche Juhászra tett hatásának két sarkpontja. Ennek társadalmi alapja az „én izoláltságának” érzése, a magányhangulat a polgári életforma keretei között, másrészt a teljesebb, emberibb élet kibontakozásának igénye, melyet a kor adott viszonyai gátolnak. Juhász, a művész, az egyéniségre hivatkozva a kor viszonyai ellen is lázad. A magány-érzés, valamint a magyar polgárság gerinctelensége és forradalmi vezetésre való képtelensége, és a munkásosztály-vezette széles társadalmi mozgalom hiánya miatt ez a lázadás szükség-szerűen az individuum szűk síkján megy végbe. Ez a 900-as évek elején az osztályharcok színvonalának megfelelő, a későbbi években azonban, a munkásmozgalom fellendülésének időszakában, ez az énkultusz már gátolja is Juhászt abban, hogy minél előbb és fenntartás nélkül csatlakozzék a forradalmi erők táborához. Ez mutatkozik meg többek között a Geöcze Sarolta előadása körül kirobbant vita során tanúsított magatartásában is. A nietzschei hatás e negatív jellege még 1918/19-ben is kimutatható, sőt egész életén végigkíséri, ha időnként csak a nagy ember tiszteletévé degradálódik is Nietzsche-imádata. De lényeges az is, hogy Juhász egyes pontokon állandóan korigálja, megtagadja Nietzschét. Elveti szélsőséges individualizmusát, és helyette szeretetfilozófiát hirdet, Nietzschét a tolsztojanizmussal korigálja: „... az Übermensch valóságos etikai kód és szociális kóosz. Egyén és társadalom... csupán egy szilárd, egyetemes elv alapján élhet és fejlődhetik: az emberi szolidaritás alapján” — írja 1905 augusztusában.¹⁴³ Nemcsak a tolsztojánus szeretetvallás elemeire utal ez, ha a tolsztojanizmus hatott is rá egyetemi éve idején, hanem Ady költői fejlődésével párhuzamos mozgás is. Adynál „Az Illés szekerén”-ben még meglevő nietzschei gögőt a „Szeretném, ha szeretnének”-gondolat váltja fel, ami nem más, mint az egyéniségbe való bezárttság feloldásának, és egy társadalmi mozgalomhoz való csatlakozásnak általános kifejeződése. Több verset lehetne erre idézni. (Himnusz az emberhez, Magyar elégia.) Juhásznál a szeretetfilozófia, ami, ha néhol tolsztojánus színezetet kap is, Nietzsche tanainak korigálása is, és igény arra, hogy egy társadalmi mozgalomhoz, emberi közösséghez csatlakozzék, mely a társadalmi előremozgás irányának megfelelő.

Ugyanakkor Juhászt nem elégti ki a nietzschei filozófia rendszerellenes, aforizmatikus jellege sem. Juhásznál megvan az igény a szintézisre, amit Nietzsche nem tud adni, mert a kapitalista társadalom atomizáltsága nem teszi lehetővé a világ teljes áttekintését és a jelenségek absztrakt egységbefoglalását. Juhász a pozitivista, a természettudományos világnézettől várja ezt a szintézist: „Mintha kimerült volna az emberi szellem a nagy és nagyszerű légvárak emelésében. Megdőlni látszik a filozófia uralma, és győzni látszik a pozitív gondolkodás,” — írja.¹⁴⁴

Egy harmadik pont, amelyen a Nietzsche-korrekción végbemege, szimbolikus formában a „Hódító Rihász” c. írásában mutatkozik meg.¹⁴⁵ Hogy ez a legszubjektívebb gondolatokat tartalmazza, a Rihász—Juhász-név azonossága bizonyítja. Juhász egy Übermensch-sárkányon száll a légbe. Ez szimbolikus az ellenséges valóságtól való elszakadást fejezi ki. Két évvel a proletárforradalom után vagyunk. Ez az orosz forradalom hatása mellett azt

¹³⁸ Juhász Gyula, Nietzsche. Virágfakadás (1905) máj. 1.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Juhász Gyula publicisztikája (1903–1906). Szakdolgozat. Szeged, 1954.

¹⁴¹ Juhász Gyula, Nietzsche. Máramarosmegye (1907) júl. 5.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Jász, Nietzsche. Szeged és Vidéke (1905) aug. 27.

¹⁴⁴ Juhász Gyula, Nietzsche. Máramarosmegye (1907) júl. 5.

¹⁴⁵ Szeged és Vidéke (1905) júl. 23., és Máramarosmegye (1907) jún. 21.

is mutatja, hogy Juhász nem lát ellentétet a nietzschei gondolat és a munkásmozgalom között. Mellékesen megjegyzem, hogy még a marxista Mehring is Nietzsche hatása alá került, tehát ez a szubjektív tévedés nem lehet nagyon különös, meghökkentő. Juhász a sárkányon bejárja a földet, a nagyvárosok tornyaira feltűzi a Munka, a Haladás és a Szabadság lobogóit. Ekkor látja meg a levegőből a magyar valóságot, a valóság különbözősését az eszmétől, és most következik be a változás: „A levegőbeli Ember, aki a vágy sebességével száll örök tavaszba, örök télbe, aki lábai alatt látja az Életet és Pusztulást, királyok városait és pórok viskóit, szobrokat és sírokat, — leszáll a repülő csodáról.” Ez a valóság, melynek kedvéért otthagyja Riház az Übermensch-sárkányt, a magyar valóság. Indítéka erre a nemzeti érzés.

Láttuk tehát, hogy a Juhász-publicisztikában Nietzsche filozófiájának csak önmagában és a magyar valósághoz való viszonyításában haladó mozzanatai találhatók meg, egyes elemek viszont nem hatottak Juhászra, egyes pontokon pedig bírálja Nietzschét. Ugyanakkor azt is megmutattuk, hogy a Nietzsche-hatásnak van egy káros, negatív oldala is. Ha Juhász költészetét megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az irodalmi gyakorlatban a nietzschei gondolat még olyan mértékben sem hatott rá, mint világnézetével szorosabban összefüggő publicisztikájában. Ennek filozófiai magyarázata az, hogy a fogalmi gondolkodás sokkal messzebb esik a jelenségtől, mint a művészi ábrázolás. A művész abban az előnyben van a filozófussal szemben, hogy az eleven életben, a jelenségben megmutatva kevésbé torzulhat el a lényeg. Ezért tévedhetnek a legjobb polgári közgazdászok, és ezért nem tévednek a költők. (Vö.: Marx: A tőke.) Vizsgáljunk meg ebből a szempontból néhány verset, melyeknek közül lehet Nietzsche filozófiájához.

Juhász első Nietzsche-verse¹⁴⁶ abban az időben keletkezett, amikor a Nietzsche-hatás világnézetileg legerősebb volt Juhászra. A versben is kifejeződik ez. A költő Zarathusztra kedvelt tartózkodási helyén, az Élet hegyén áll. De ez a magány mégsem abszolút!

*Ó szép voltál, völgy, te szelíd szerelmes,
Hová szívem még halkán visszavon...*

Sőt az életből való kimenekülés mögött is konkrét szerelmi csalódás, és nem világnézeti megfontolás van

*S ha jölokognak a letűnt szerelmek,
S ha jölokognak az elmúlt tavaszok,
Mint tört játékan elméláz a gyermek,
Felejték balgán küzdelmet, győzedelmet,
Csak azt tudom, hogy egyedül vagyok!*

Több a tragikum érzése ebben a magányban, mint a megelégedés. Kényszerű ez a „nietzschei” magány. Erre utal a „De profundis” is.¹⁴⁷

Másik ilyen típusú verse „Az örök visszatérés”.¹⁴⁸ A cím gondolata Nietzsche filozófiájának fontos elemét hordozza, de a kifejtés Schopenhauer nyomán történi, a visszatérés nem hoz minőségi változást. De e buddhista Nirvána-gondolat nem bölcselati líraként jelentkezik, Juhász nem azonosul ezzel a koncepcióval mint világnézettel:

*S a büszke tudomány, amely alázatos,
Szomorúan válaszol: Nirvána is mese...*

Az „Élet hegyén”¹⁴⁹ c. versében a Nietzsche-filozófia Zarathusztra és Jézus párbeszédének morális kontrasztján keresztül érvényesül, de a szembenállás világnézetileg nincs feloldva. Későbbi verseiben még ennyi sincs a nietzschei filozófiából. Nézzük például a „Kérdés” címűt.¹⁵⁰ Ez a vers már kritikája az Élet-hegyi magatartásnak.

*Talán szived nincs. Közönyös szemed
E mély világ titkára rámered,
S mint kevély jéghegy, csillogva úgy néz le
Hervadt rózsákra, eltiport vetésre?*

A megoldás és a válasz:

*Mikor teremtő szent láz tüze éget,
Nem kutatod-e át a mindenséget?
Hogy valakire lelj, aki megért...*

¹⁴⁶ Juhász Gyula, Nietzsche. Egyetemi Lapok (1905) ápr. 23.

¹⁴⁷ Szeged és Vidéke (1905) szept. 17.

¹⁴⁸ Budapesti Napló (1905) szept. 29.

¹⁴⁹ Budapesti Napló (1905) okt. 22.

¹⁵⁰ Budapesti Napló (1906) febr. 21.

Itt van a találkozás Ady „Szeretném, ha szeretnének” c. versével. A „Tristia”¹⁵¹ ugyanezt a problematikát fejezi ki:

*De azért mégis, engedjétek nekem,
Ti örök rózsák, egy nagy örök réten,
Hogy ezt a mulást szomorúan nézzem.
Hogy nem gondolva a felhők fölöttre
Borongó szívvel boruljak a rögre,
És boldogtalan legyek itt örökre.*

Csak egy igazi „Nietzsche-verse” van, de ez Nietzsche „Csillagtörvény”-ének fordítása.¹⁵² Verseit vizsgálva tehát nem találunk példát arra, hogy az akaratos egyéniség nietzschei pózában jelentkezne. A „Wille zur Macht” gondolata teljesen idegen tőle. A „Kérdések”, „Augusztus”, „Csönd”, „Anakreoni dal”, „Borulásos órán”, „Verseim elébe”, „Dalok vége”¹⁵³ nem közvetlenül Nietzschevel, hanem Ady életrajzilag is kimutatható hatásával függnek össze. Ady költészetének hatása három hullámban érte Nagyvárad előtt Juhászt: 1905 nyarán (vö. Ady és Juhász levélváltása), amit két versen kívül Oláh Gábornak írott forradalmi hangú levele is tükröz; 1906 tavaszán, az Új Versek hatása, amit öt-hat versből lehetne kielemezni, szimbolikus kifejezőmódjukat megvizsgálva; végül egy kisebb nyomot hagyó hatás 1906 őszén. De ennek tárgyalása nem tartozik feladataink közé.

A Nietzschevel kapcsolatban elemzett fejlődéssel párhuzamosan halad világirodalmi eszményképeiben is egy pozitív változás. Oscar Wilde „Dorian Gray”-je az egyetemi évek jelentős könyvélménye.¹⁵⁴ De már az egyetemen elkezdődik nála az előbbivel párhuzamosan, Ibsen, a nagy realista drámaíró iránti rajongása. Nagy szerepe van ebben Schmitt Jenő Ibsen-imádatának is. Ez a fejlődés persze sajátosan megy végbe, és nem következetes, teljes háttérbe-szorulásával a régi eszményképeknek. Eleinte ez még Ibsen hanyatló, „Vadkacsa” típusú drámáinak túlhangsúlyozásával párosul, de Ibsen általában jelenti nála azt, hogy szűknek érzi a szépség világát. Az ibseni magatartás kezdi kiszorítani a Dorian Gray szépségvilágát. Hogy látja Juhász az Ibsen-problémát Máramarosszigeten?

Ibsenben „... mint a modern lángészben, két lélek él, két lélek vergődik: a művész és a kritikus. Ibsenben hatalmasan működik a nagy költő látományszerű ereje, a vízió, amely igazabb, mert mélyebb, mert egyetemesebb a valóságnál... De Ibsen nemcsak teremtője alakjainak, hanem kritikusa is. Prospero bűvészpálcájával az egyik, az Igazság mérlegével a másik kezében.”¹⁵⁵ Juhász tehát még nem veti el a dekadens művészetelméletet, de párhuzamosan a valóság ellenvilágával, hirdeti a kritika igényét is. Eklektikus ez a szemlélet, nem veszi észre, hogy a realista és a dekadens felfogás egymást kizáró ellentét. De ugyanakkor azt is mutatja, hogy a dekadens elmélet önmagában kevés. Nem bírálja Ibsent, mert „mindig a szolgaság és hazugság bástyáit döntögette és mindig a szabadság és igazság fegyverével”. Az Ibsenben élő „két lélek” Juhászban is él, és rányomja bélyegét esztétikájára. Érdekes önellentmondás is van a cikkben, ami Juhász esztétikai szemléletének fejlődését is példázza. A cikk elején a művészet világa, melynek a valósághoz semmi köze sincs, hiszen Prospero bűvészpálcája hozta létre, megfér egy morális magatartással. A valóság és művészet a cikk elején még két külön világ, a cikk végén viszont ezt olvashatjuk: „Az egyéniség problémáját kétféleképpen bontogatták eddig: etikailag vagy esztétikailag. Jézus és Zarathusztra, a szeretet és erő ideáljai integettek eddig az öntudat Odysseáját bolyongó emberiség felé. Ibsen-nél e két elem egyesül, mint a levegő két eleme. A szép és az igaz élet egy nála. (Az én kiemelésem. GF.), valamint azonos a rút és a hitvány élet.” Ez a realista esztétika alapjátétele. A szép és az igaz, a rút és az erkölcstelen szembeállítás a dekadens irodalom találmánya. Ezt veti el Juhász a cikk végén. Persze ekkor ez csak még ötlet nála, a cikk nagyobb része mutatja ezt, és csak jóval később jut győzelemre esztétikájában a következetesen, határozottan jelentkező realizmus. Ugyanakkor ez a mozzanat elválasztja Juhász fejlődését Kosztolányiétól is. Közismert Kosztolányi nézete a művész lehetséges kétféle magatartásáról és e kétféle magatartás kibékíthetetlen ellentétéről. Kosztolányi ideálja a „homo aestheticus”. Lenézi a „homo moralis”-művészt. Juhász viszont, Ibsenről írt cikke tanulságai szerint, egyszerre mindkettő akar lenni. Ez a „kétéltűség” az előfeltétele annak, hogy Juhász a forradalmak idején a dolgozó tömegekhez csatlakozhassék. Kosztolányi, akiben csak „egy lélek” volt, erre nem volt képes.

¹⁵¹ Magyar Szemle (1906) márc. 29.

¹⁵² Szeged és Vidéke (1906) ápr. 1.

¹⁵³ Budapesti Napló (1905) aug. 6., Budapesti Napló (1905) aug. 5., Budapesti Napló (1905) szept. 3., Budapesti Napló (1906) ápr. 20., A Hét (1906) ápr. 29., Budapesti Napló (1906) jún. 11., Új Idők (1906) júl. 15.

¹⁵⁴ Ezt mutatja: Juhász Gyula, Oscar Wilde. Virágakadás (1905) okt. 15.

¹⁵⁵ Jávor György, Ibsen. Máramarosmezeje (1907) jún. 28.

Ez a fejlődés jellemzi Juhász esztétikáját nagyváradi korszaka előtt. E mozgás össze van szövődve Schopenhauer abszolút dekadens esztétikájának fokozatos elvetésével, valamint egy általános világnézeti fejlődéssel. Természetesen Juhász esztétikája sem ellentmondásoktól mentes rendszer, elég, ha itt csak utalok a már elemzett „Levél Halmi Bódognak” c. cikk dekadens beütésére. Kétségtelen azonban, hogy fokozatosan előtérbe nyomulnak mind világnézetében, mind esztétikájában azok az elemek, melyeknek gyakorlati eredménye 1919—25-ös forradalmi lírája lesz. Ez a pozitív előrehaladás azonban sűrűn megszakad, visszaesésekkel színeződik, amit életkörülményeivel és a társadalmi állapotok alakulásával lehet magyarázni. Az egyetemi éveket, és ezt követően a máramarosszigeti és lévai időszakot a haladói és negatív elemek egymásmellettélése jellemzi. Nagyváradi tartózkodása hozza majd meg az első jelentős fordulatot, az első jelentős tisztulást világnézetében, esztétikájában és lírájában.

Juhász Gyula álnevei:

Jávor György, Jávor, Juhar, Jász, Jim, Jó György.

Juhász Gyula kézjelei:

-ász, j. gy., (J. gy.), (-J; Gy.-), J. Gy., j-ász gy-a, J. (j.)

KRONOLÓGIA

I. Versek

1. *Találkozás.* (Amire vártam hosszú éveken...) Magyar Szemle (1906) szept. 6. Valószínűleg Antóniáról. Vö.: Juhász levele Oláhhoz, 1906 őszén. A vers keletkezése: szept. 1 és 3 között, mert Négyessyvel ekkor találkozott Pesten. Elfelejtett vers.
2. *Távolok zenéje.* (Mulassatok, tiétek mind e rózsá...) Paku I. 27., „Versek” 1907. A Hét (1906) szept. 16., Szabadság (1911). jún. 25., Délmagyarország (1911) dec. 24. Ugyanaz a hangulat, mint a Találkozás-é, nálam pár nappal később keletkezhetett.
3. *Budapest.* (A pirosszemű szörny vad törtetéssel...) Paku I. 30., „Versek”, Budapesti Napló (1906) okt. 3. Élmény: 1906 szeptember első napjaiban. Vö.: Négyessy levele Juhászhoz, itt találkoztak.
4. *A kis Tisza hídján.* (A kis Tiszán át karcsú híd vezet...) Első Máramarosszigeten írt verse. Paku I. 41., „Versek”, A Hét (1906) szept. 30., Szeged és Vidéke (1906) okt. 5.
5. *Öngyilkosok.* (Az élet nagy harcában vesztekes...) Paku I. 29., „Versek”, Budapesti Napló (1906) okt. 3., Budapesti Napló (1907) okt. 5., Szeged és Vidéke (1907) okt. 6., Világ (1914) márc. 8. Juhász későbbi öngyilkossági kísérletet idején új versként közölték, de még 1906 szeptemberében írta, a máramarosszigeti magány hangulatában.
6. *Átutazóban.* (Emlékek éje, szállj le most reám...) Paku I. 32., A Hét (1906) okt. 14., Szeged és Vidéke (1906) okt. 21. A „Találkozás”, „Budapest” és a „Távolok zenéje” mellé helyezhető. Az utolsó strofa mutatja, hogy nem Pesten írta, hanem már Máramarosszigeten, visszaemlékezve az Antóniával való találkozásra, vagy egy októberi pesti látogatásra, amire adatunk nincs.
7. *Idegen erdőben.* (Az ősi avart rovom untalan...) Paku I. 23., Szeged és Vidéke (1906) okt. 14.
8. *Táncdal.* (Barátaim, az élet...) Paku I. 35., Magyar Szemle (1906) okt. 25., Keletkezése: okt. 20. előtt.
9. *Majtény.* (Majtény határán jár már a vonat...) Magyar Szemle (1906) okt. 25., Politikai Heti-szemle (1908) dec. 13. Kötetben nem jelent meg. Rákóczi hamvainak hazahozataláról szól. Keletkezése: néhány nappal a megjelenés előtt.
10. *Jön a vonat...* (Nagy idegenből honi földre vágat...) Szeged és Vidéke (1906) okt. 28. Kötetben nem jelent meg. Rákóczi hamvainak jelentésére írta. Keletkezése: egy-két nappal megjelenése előtt.
11. *Richard Dehmel: A munkás.* Versfordítás. Első megjelenése és a vers forradalmi hangulata is a Rákóczi-versek mellé helyezni keletkezését. Paku I. 352., Szeged és Vidéke (1906) nov. 18., Népszava (1910) jul. 24.
12. *Az ő szerelmük.* (Mélázva meséli...) Paku I. 24., Budapesti Napló (1906) dec. 9. Csak a megjelenés ad támpontot.
13. *Idegen ágyon.* (Idegen ágyon fekszem...) Paku szerint először a Független Magyarországnak jelent meg, 1908. nov. 8-án. De már benne van a „Versek” kötetben! Első megjelenése: Budapesti Napló (1906) dec. 29., tehát nem váradi, hanem máramarosszigeti vers.
14. *Letutia.* (Páris, hol az élet...) Megjelent később „Nosztaglia” címen is. Paku I. 27., Szeged és Vidéke (1906) dec. 25., Budapesti Napló (1906) dec. 25., Máramarosmegye (1907) aug. 16.
15. *Édesanyám.* (Ha lesz dicsőség, mely fejemre fonja...) Paku I. 7., Máramarosmegye (1906) dec. 26. A vers ciklusos. Második darabja, egy szonett (A lelke: lelkem...), megjelent már előbb: Magyar Szemle (1906) márc. 22.
16. *Flortya.* (Tiszafehéregyháza. Kis falu...) Paku II. 24—25., Szeged és Vidéke (1907) jan. 1.
17. *Magyar elegia.* (Egy ezeréves dal bűg lelkemben...) Paku I. 36., Új Idők (1907) jan. 13. A versre már 1906 végén hivatkozik Juhász egy Oláhknak írott levélben.
18. *Salome.* (Illatos füstöt ont a thujafa...) Paku szerint először a Hó 1928 decemberi számában jelent meg, Peéry Pírinek ajánlva. De első megjelenése, ajánlás nélkül: Budapesti Napló (1907) jan. 25. P. II. 263. Minthogy Szigetén alig írt parnasszista verset, előbbi keletkezésre is lehet gondolni.
19. *Kalazanti szt. József emlékezete.* (Árváknak atyja, ifjúság vezére...) Megjelent a Máramarosszigeti Kegyeztanítói Algimnázium Értesítőjében, az 1906/7. tanév végén. Alkalmi vers, 1907. febr. 2-ra, az iskola Kalazanti-ünnepélyére, ahol Kompolthy József III. o. tanuló szavalta el. Keletkezése: egy-két nappal febr. 2. előtt. Kötetben nem jelent meg, Juhász később sehol nem közölte, bár írt egy Kalazanti-verset még: Paku II. 310. l.
20. *A nagy temető.* (Bús hőmezőkön visz végig az út...) Paku I. 11. Budapesti Napló (1907) febr. 13., Szeged és Vidéke (1907) febr. 17. Öngyilkossági szándékból Pestre utazott febr. 9-én. Az útiélmény szülte ezt a verset. Vö.: Álhírek Juhász Gyuláról. Világ (1907) febr. 16.
21. *Anyóka.* (Hideg, rideg váróteremben...) Paku I. 12., Szeged és Vidéke (1907) márc. 7. Lehet, hogy pesti útján láthatta anyókat. Vö.: 20. sz. jegyzet.

22. *Vita somnium breve.* (Próbáltam néha-néha a halált...) Febr. 13-án jött vissza Pestről. Erre pár napra rá írhatta. Vallomás öngyilkossági kísérletéről. Paku II. 29., Szeged és Vidéke (1907) márc. 31.
23. *Költők.* (Lassan, búsan leszáll reánk a kód...) Paku szerint első megjelenése: Szeged és Vidéke (1907) jún. 29. De már a Budapesti Napló 1907. márc. 31-i számában megjelent. Egy időben keletkezhetett a „Vita somnium breve”-vel. Paku II. 35.
24. *Kései ragyogás.* (Néha áttetsző és fényes selyembe...) Paku II. 30. A Hét (1907) apr. 7.
25. *Meunier.* (Mester, szived, mely mély volt, mint a tárnák...) Paku I. 8., Budapesti Napló (1907) apr. 12. Első munkásverse.
26. *Egy ing a szárítón.* (Tavaszi szélről ostorozva állunk.) Paku II. 32. Szeged és Vidéke (1907) apr. 20.
27. *A vonat ablakára.* (Nyers zöldje tavalyi tavasznak...) Szeged és Vidéke (1907) apr. 21., Máramaros megye (1907) aug. 23. Hűsvétkor Szegeden volt, valószínűleg ennek élménye.
28. *Notturmo.* (Ha violáink hervadoznak...) Ajánlás: Mariettának, talán szigeti szerelmének. Az előző verssel együtt jelent meg „Csupa líra” c. ciklusban. Paku 1921-es „kézirat” alapján közli e verset: II. 143., de már megjelent: Szeged és Vidéke (1907) apr. 21., Máramaros megye (1907) aug. 23.
29. *Üzenet nagyon messze.* (Nem szeretem a lomha fényeket...) Paku I. 9., Szeged és Vidéke (1907) apr. 26., Politikai Hetiszemle (1908) máj. 17.
30. *A csavargó dala.* (Az apám én sohase láttam...) Paku I. 10., Máramaros (1907) apr. 28.
31. *Ódon ballada.* (A kocsmá pállott, kék kódében...) Paku I. 2., Szeged és Vidéke (1907) apr. 19.
32. *Földanyánk.* (Ha majd az égi mezőkre megyek...) Kötetben először 1919-ben, az „Ez az én vérem”-ben jelent meg, ekkori versnek tekintették eddig: Paku I. 202. De első megjelenése alapján szigeti vers, a „Humus” párja, Zempléni Árpád hangjáról mutat. Máramaros megye (1907) máj. 10., Szeged és Vidéke (1907) aug. 4., Renaissance (1910) júl. 25., Délmagyarország (1928) máj. 27.
33. *Humus.* (A barna rögnek megcsapott szaga...) Paku I. 45., de már: Budapesti Napló (1907) máj. 19.
34. *Flagellánsok éneke.* (Hitvány hús, mely bűnre vittél...) Paku 1907-es szegedi kéziratból veszi: II. 40. Megjelent: Máramaros megye (1907) jún. 7. Egy visszaemlékezés szerint egy héttel megjelenése előtt írta: Juhász Gyula pap lesz. Világosság (1908) jún. 1.
35. *Stilusparódiák.* Farkas Imre, Endrődi Sándor, Ábrányi Emil, Erdős Renée, Csizmadia Sándor és Ady Endre verseiről, Jim álnéven. 1907. júliusában folytatolagosan közölte a Máramaros megye. Együtt: Szeged és Vidéke (1907) júl. 28., „Utánzatok” címen.
36. *Pán sipján.* (Tünt ifjúság arany kódében...) Paku II. 34., Szeged és Vidéke (1907) jún. 10.
37. *Verreck táján.* (Bűg hadi néppel...) Máramaros megye (1907) jún. 21. Elfelejtett vers.
38. *Szonáta.* (A házban, ahol olcsó mámor vár...) Perdita-vers. A tanév végén, június 30-án, Pesten keresztül utazott Szegedre. Ekkor írhatta. Paku I. 10., Szeged és Vidéke (1907) júl. 2.
39. *Primitiva.* (Már jártam e rőt avaron...) Paku I. 12., Budapesti Napló (1907) júl. 13., Szeged és Vidéke (1907) júl. 16., Élet (1910) nov. 20. Szintén pesti élmény, mint az előbbi. 1907 májusában nyitották meg Pesten a Gauguin-tárlatot. Juhász Gyula, átutazóban, ezt megnézte, lehet, hogy már máj. 20-án. Vö.: 38-as jegyzet.

II. Publicisztika

- Jász, Zichy Jenő halálára. Szeged és Vidéke (1906) dec. 28. 3–4.
 - A romantika csődje. Szeged és Vidéke (1906) dec. 30. 6.
 - Richepin. Szeged és Vidéke (1907) jan. 6.
 - Márciusi dal. Szeged és Vidéke (1907) márc. 15. 5.
 - Jávor György, Levél Halmi Bódognak. Máramaros megye (1907) apr. 17. 2–3.
 - Kavicsok. Máramaros (1907). apr. 21.
 - Jávor, Utánzatok. Az eső. Irta: Eötvös Károly, Máramaros megye (1907) máj. 3. 4.
 - A másik Haz. Máramaros (1907) máj. 23. 1
 - Jávor György, Leontyev Tatjana. Máramaros megye (1907) máj. 24. 2.
 - Kosztolányi, Négy fal között. Szeged és Vidéke (1907) máj. 26. 11.
 - j. gy.: Négy fal között. Kosztolányi versei. Máramaros (1907) jun. 2.
 - A branyiskói pap. Máramaros (1907) jún. 6.
 - Új nemzedék. Ambrus Zoltán kötete. Máramaros megye (1907) jún. 7. 2.
 - ász: Szamovolszky. Máramaros megye (1907) jún. 14..
 - Jávor, Meseország. Jegyzetek a gyermeknaphoz. Máramaros megye (1907) jún. 14. 5.
 - Apponyi rendelete. Máramaros (1907) jún. 20. 1.
 - Jávor György, A hódító Rihász. Máramaros megye (1907) jún. 21. 1–2.
 - Jávor György, Oscar Wilde. Máramaros megye (1907) jún. 21. 3.
 - Jávor, Ibsen. Máramaros megye (1907) jún. 28. 2.
 - ász, Aranyszárnyú kacsák. Máramaros megye (1907) jún. 28. 3.
 - Jávor György, Negyven év visszhangja. Máramaros (1907) jún. 9.
 - Jávor, Nietzsche. Máramaros megye (1907) júl. 5. 2–3.
 - Jávor György, A kétlelkű ember. Máramaros megye (1907) júl. 26. 2–3.
 - Jávorka, Bizalmas levelek. Ohnet mesternek. Máramaros (1907) aug. 18. Kétes hitelességű.
 - Nyilatkozat. Máramaros (1907) nov. 14.
 - Giza és a művészet. Máramaros (1908) jún. 14. 1–2.
 - A színház. Máramaros (1908) okt. 4. 1.
- A fenti cikkek közül az egyetemi évek alatt már megjelent a 17, 20, 23.

III. Máramarossz'getről később írt versek

- Pogány leány. Szeged és Vidéke (1907) júl. 21.
 - Máramarossziget. Paku. I. 212., Makói Újság (1914) okt. 8., Délmagyarország (1920) jan. 21.
 - Emlékek útján. Paku I. 199., Délmagyarország (1919) apr. 6.
 - Nefelejts. Paku I. 211., Délmagyarország (1920) jan. 11.
 - Tutajok a Tiszán. Paku I. 282.
 - Szigeti emlék. Paku I. 298.
 - Paolo és Francesca. Egyfelvonásos idill. 1907 végén keletkezett, Szegeden. „Szeged”, 1924. dec. 25.
 - Vízimalom. Paku I.
- A fenti vers-összeállítás nem tartalmazza a máramarosszigeti lapokban megjelent, de már előbb is közölt verseket.